

**INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION**

Konst i centrum

En undersökning av två kontroversiella verk i Göteborgs offentliga miljö

Marie Berggren

Termin: VT 2020

Kurs: IL2502 uppsatskurs, 30 hp

Nivå: Masterexamensarbete

Ämne: Idé- och lärdomshistoria

Handledare: Gustav Holmberg

Examinator: Henrik Björck

ABSTRACT

Title: Public art in the centre: an examination of two controversial art displays in Gothenburg's public space

Author: Marie Berggren

Supervisor: Gustav Holmberg

Examiner: Henrik Björck

Keywords: urban planning, public art, cultural policy, the Gothenburg spirit, public display processes, entrepreneurialism, the post-democratic state, the Public Art Agency Sweden, Gothenburg, *Eternal Employment*

This master's thesis in history of ideas is an interdisciplinary study which engages in the aspect of urban planning, public art and cultural policy through the analysis of two different types of public displays in Gothenburg. The main objects for the research are a water and light display ordered by the city of Gothenburg and the other is *Eternal Employment*, a conceptual artwork, which is commissioned by the Public Art Agency Sweden. The focus of the examination is the heterogeneous context that surrounds the processes of these two displays and the decision-making. The hypothesis is that these works represents two approaches that the public displays have devolved into as a result of politics and urban planning. The thesis examines how the ideas regarding art and culture are expressed in the material via the two theoretical concepts entrepreneurialism from David Harvey and Jeff Werner's the post-democratic state. The examination shows how art and culture have become a tool for urban planning and cultural policy to make the city attractive. Regarding the hypothesis the examination shows that instead of two approaches it is rather a symptom caused by the same factor – the post-democratic state. Despite their differences, the displays are motivated in a similar way, which implies an instrumental approach to art and culture. Although, the result also shows that there is a critical potential within the artwork in comparison with the water and light display that cannot be instrumentalized.

INNEHÅLL

INLEDNING	2
Om verken	2
Syfte och frågeställning	3
Material	4
En inblick i forskningsfälten	5
Disposition	8
Teoretisk utgångspunkt	8
HISTORISK BAKGRUND	13
Stadsplaneringens utveckling	13
Kulturpolitikens framväxt i Sverige	17
Offentlig konst i Sverige	20
Göteborgsandan	23
UNDERSÖKNING	26
Göteborgs stad	26
Statens konstråd	29
Ljus- och vattenspelet	31
Evig anställning	36
Reaktioner på verken	40
SLUTDISKUSSION	44
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	49
Källor	49
Litteratur	52

INLEDNING

Gestaltningar i det offentliga rummet tenderar att väcka känslor, vare sig det rör sig om ett konstverk, en fontän eller en ljussättning. Men hur sker beslutsfattandet kring konstverk och gestaltningar i den offentliga miljön? Med föreliggande uppsats tar jag avstamp i två kontroversiella verk och kontexterna de vuxit fram ur. Utöver detta behandlar framställningen hur verken relaterar till stadsplanering och kulturpolitik. Vilka sammanhang uppstår gestaltningar i och hur påverkar detta hur verken i sig motiveras? För gestaltningar likt allt annat som uppförs i det offentliga rummet präglas av tiden de skapas i: ideologier, intressen men även normer.

Det ena verket som behandlas är det ljus- och vattenspel som är placerat högt upp på Göteborgs paradgata Kungsportsavenyn. Det andra, som inte blivit uppfört än, är konstverket *Evig anställning*¹ av konstnärerna Simon Goldin och Jakob Senneby. Verket kommer att gestalta den nya underjordiska stationen på Korsvägen i Göteborg som är en del av den omdiskuterade Västlänken. Västlänken, som i skrivandets stund är under byggnation, är en ny tågförbindelse till Göteborg vars syfte är att underlätta pendlingen till och från staden för hela regionen. Gemensamt för dessa verk är att de har väckt debatt, både gällande det offentliga rummet men även vad gäller frågan om vad offentlig konst är och bör vara.

Om verken

Ljus- och vattenspelet uppfördes våren år 2016 på nedre delen av Götaplatsen och är en del av en stadsmiljöupprustning från kommunens sida. På Kungsportsavenyn, mellan två busshållplatser, ligger detta vattenspel där basen utgörs av en mörk stenbelagd platta där det sitter flertalet små fontäner som sprutar vatten i olika höjd och som belyses underifrån med ljus i olika färger. Utmed långsidorna av den rektangulära plattan står det sex höga lyktstolpar, tre på var sida, som har försetts med högtalare. Vid vissa tidpunkter kan där höras fågelkvitter eller musik. Projektet väckte debatt framför allt i dagstidningen *Göteborgs-Posten*, där kritiserades allt från processen och kostnaden till själva utformningen av vattenspelet.² Vid ett tillfälle körde en bil igenom vattenspelet. Det

¹ Ursprungligen hette konstverket *Eternal Employment* men det har sedan blivit översatt till *Evig anställning*.

² Se till exempel: Fanny Edstam, "Omfattande kritik mot bygget på Götaplatsen", *Göteborgs-Posten*, 5 maj 2016, <https://www.gp.se/kultur/kultur/omfattande-kritik-mot-bygget-pa-gotaplatsen-1.485948>; Johanna Hagström och Cecilia Vaccari, "Här är det utskällda vattenspelet på Götaplatsen", *Göteborgs-Posten*, 29

filmades av en betraktare och fick stor spridning i sociala medier under namnet ”Göteborgs nya biltvätt”.³ Kritiker menade att verket utgjorde en fara för människor i allmänhet och för barn i synnerhet. Något som resulterade i att det nu är ett glasstaket runt verket.⁴

Hösten år 2017 vann konstverket *Evig anställning* tävlingen om att gestalta den nya stationen på Korsvägen. Det är ett idébaserat verk där en person skall bli heltidsanställd på stationen och själv får utforma arbetet och därigenom konstverket. På stationen kommer det finnas ett omklädningsrum som enbart den anställda har tillgång till, en stämpelklocka och fabrikslikande lampor. När den anställda är på plats kommer lamporna tändas och ett visst ljus lysa, vilket indikerar ett arbetsljus. Utgångspunkten för konstverket är hämtat från nationalekonomen Thomas Pikettys tes att kapitalavkastningen i dag är högre än vad löneutvecklingen är, vilket leder till ökade klassklyftor i samhället. Därför kommer budgeten, enligt prognosen gjord för konstverket år 2017 investeras så avkastningen räcker för en anställning under 120 år. Konstverket vill på så vis synliggöra skillnader i samhället och samtidigt väcka frågor om former av anställning. *Evig anställning* är ett av fyra verk som ingår i det större konstprogrammet ”Kronotopia” som tagits fram för gestaltningen av de nya underjordiska stationerna i samband med byggandet av Västlänken.⁵

Syfte och frågeställning

Framställningen behandlar den heterogena situation som föregår verken och diskussionerna som efterföljt. Verkens tillkomstprocesser och beslut förstås således i ett historiskt sammanhang som utgörs av stadsplanering, kulturpolitik, offentlig konst och vad som kommit att kallas göteborgsandan⁶. Det idéhistoriska anförandet utgörs av att förstå materialet i relation till de olika områdenas historiska kontext.

april 2016, <https://www.gp.se/kultur/kultur/h%C3%A4r-%C3%A4r-det-utsk%C3%A4dda-vattenspelet-p%C3%A5-g%C3%B6taplatsen-1.275074>; Ingrid Norrman, ”Så kunde miljonerna som rann bort på Götaplatsen använts i stället”, *Göteborgs-Posten*, 29 juli 2016, <https://www.gp.se/kultur/s%C3%A5-kunde-miljonerna-som-rann-bort-p%C3%A5-g%C3%B6taplatsen-anv%C3%A4nts-i-st%C3%A4llet-1.3517708>.

³ Emelie Lindholm, ”Götaplatsens vattenspel blev biltvätt”, *Göteborgs-Posten*, 23 maj 2016, <https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/g%C3%B6taplatsens-vattenspel-blev-biltv%C3%A4tt-1.1684084>.

⁴ Karin Jansson, ”Ytterligare två miljoner på vattenspelet”, *Göteborgs-Posten*, 6 juli 2016, <https://www.gp.se/nyheter/ytterligare-tv%C3%A5-miljoner-p%C3%A5-vattenspelet-1.3460471>.

⁵ Statens konstråd, ”Evig anställning”, åtkomstdatum 11 november 2019, <https://statenskonstrad.se/konst/vastlanken-kronotopia/eternal-employment/>.

⁶ Begreppet får en djupare förklaring i avsnittet ”Göteborgsandan” på sidan 23.

Uppsatsens syfte är att studera de två verkens komplexa tillkomstprocesser, för att undersöka om och i så fall hur de skiljer sig åt. En anledning är att jag vill undersöka en hypotes om att dessa verk representerar två skilda spår inom den samtida gestaltningen i det offentliga rummet, båda med stark koppling till stadsplanering och politik. Det ena spåret, ljus- och vattenspelet i detta fall, utgör en gestaltning i stadsbilden som inte är ett verk utförd av en konstnär utan ett verk uppförd av ett konsultföretag på beställning av Göteborgs stad. Det andra spåret, *Evig anställning*, är även det en gestaltning men utformat av konstnärer och har Statens konstråd som huvudman. Ljus- och vattenspelet blir således ett exempel på Göteborgs lokala politik och dess intressen till skillnad från *Evig anställning* som genom Statens konstråd får en mer nationell prägel. Studien är ett kontextualiserande av processerna bakom två offentliga gestaltningar, för att undersöka respektive aktörs förhållande till uppförandet av verken. Det är väsentligt för att förstå hur det offentliga rummet tas i bruk och framför allt konstens roll i relation till de intressen som aktörerna har. Den övergripande frågan framställningen ämnar svara på är:

- Hur går det att förstå de processer som föregår ljus- och vattenspelet och *Evig anställning* i Göteborg?

För att besvara frågan och därigenom undersöka min hypotes ställs följande frågor till materialet: Vad avser Göteborgs stad och Statens konstråd med respektive projekt, vilket kan förstås som stad och stat? Hur motiverar de verkens syften och ambitioner? Framför allt behandlar undersökningen respektive uppdragsgivares förhållande till konst och kultur och hur det framställs i materialet.

Material

Det material som undersöks är Göteborgs Stads kulturprogram från år 2015, för att få en bakgrund till Göteborgs Stads kulturpolitik när ljus- och vattenspelet uppfördes och för att granska hur förhållandet till offentlig konst och kultur framställs. Vad gäller Statens konstråd undersöks främst deras regleringsbrev från år 2018 och årsredovisningen från år 2017 för att studera deras uppdrag och ståndpunkt gällande offentlig konst när *Evig anställning* valdes.

När det kommer till materialet om ljus- och vattenspelet blev det vid kontakt med projektledaren Lena Törnros på Trafikkontoret tydligt att projektet var ett infekterat ämne. Även om det gällde offentliga handlingar mötte jag starkt motstånd. Men efter ihärdig påtryckning fick jag en projektuppföljning som hade gjorts i efterhand. Det var tydligt att Törnros inte var intresserad av att tala om projektet då hon inte ställde upp på en intervju utan snarare hänvisade till Kajsa Röntfors på Stadsbyggnadskontoret som varit med i ett tidigare stadium. Röntfors var projektledare för utformningen av det gestaltningsprogram och den programhandling som ligger till grund för den stadsmiljöupprustning som ljus- och vattenspelet är en del av. Materialet som rör ljus- och vattenspelet är således ett visionsarbete som består av programhandlingen och gestaltningsprogrammet samt en utvärdering av projektet.

Vad gäller *Evig anställning* behandlas konstprogrammet "Kronotopia", som ligger till grund för de konstnärliga gestaltningar som skall uppföras på Västlänkens olika hållplatser, vilket ger en bakgrund till processen. På Statens konstråd tog jag del av de juryutlåtanden som gällde *Evig anställning* och således motiveringarna till valet av verket samt e-post som kommit till Statens konstråd med åsikter om verket från allmänheten. Vidare finns det en uppsjö av debattartiklar, ledare och insändare gällande båda verken varav ett fåtal av dem behandlas i undersökningen under rubriken "Reaktioner på verken" tillsammans med några av de e-post som inkommit till Statens konstråd.

En viktig aspekt av undersökningen är materialets olika karaktär, främst vad det gäller syfte och funktion. Det blir tydligt i Göteborg stads kulturprogram att det är en politisk vision som synliggörs jämfört med Statens konstråd som agerar på uppdrag av regeringen. På så vis förstås materialen inte motsvara varandra, utan det intressanta är att förstå dem i förhållande till varandra. Framför jämförelsen är det skillnaden i *hur* de båda för håller sig till ämnet som är av intresse för undersökningen.

En inblick i forskningsfälten

Det finns flertalet ingångar till forskning om det offentliga rummet och gestaltningen av det. Denna framställning gör ett tvärvetenskapligt snitt i sitt närmande av kontexten till dessa verk. Detta tvärvetenskapliga snitt beror på det idéhistoriska perspektiv som här anläggs, den teori jag använder mig av och likaså på min bakgrund med kandidatexamen i

konstvetenskap. För att tydliggöra denna skärningspunkt avser jag här redogöra för den forskning som min framställning utgår ifrån och skapa en inramning till projektet. Avsnittet skall läsas som en ingång till min studie snarare än en fullständig redogörelse för tidigare forskning inom flera olika fält.

En källa som tidigt blev viktig för denna framställning är boken *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde* som är skriven av sociologerna Mats Franzén, Catharina Thörn och statsvetaren Nils Hertting.⁷ Den behandlar stadsplaneringens utveckling och är till viss del grundad i författarnas oro över samtidens stadspolitik som de menar utgör ett hot för det offentliga rummet. Ursprunget för denna farhåga är den entreprenörsurbanism⁸ som succesivt utvecklar staden till ett varumärke och dess medborgare till konsumenter. Författarna hävdar att det får konsekvenser för det offentliga rummet och i förlängningen hotar dess demokratiska funktion och värde.⁹ Genom att se till utvecklingen av Stockholms och Göteborgs stadskärnor, undersöker boken vilka uttryck entreprenörsurbanismen har fått beroende på städernas historia. Det förhållningssätt som boken antar medför ett fruktsamt möte emellan teori och empiri, då den undersöker samverkansprocesserna och de olika strategier som antas och framför allt vilka konsekvenser det medför i det offentliga rummet. Entreprenörsurbanism ger på så vis en kulturgeografisk ingång till min studie som utgörs av stadsplanering.

Två titlar som är väsentliga gällande kulturpolitikens utveckling i Sverige är idéhistorikerna My Klockar Linders avhandling *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori* och Anders Frenanders bok *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: diskussionen om svensk kulturpolitik fram till 2010*.¹⁰ Genom att undersöka de processer varigenom kulturpolitik etableras i det historiska materialet problematiserar Klockar Linder formeringen av den svenska kulturpolitiken under 1900-talet. Det handlar på så vis om att studera hur kulturpolitik har förståtts historiskt samt genom vilka praktiker och sammanhang den bedrivits. Frenander behandlar i sin bok den svenska kulturpolitikens

⁷ Mats Franzén, Nils Hertting, och Catharina Thörn, *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde* (Göteborg: Daidalos, 2016), s. 8.

⁸ Begreppet får en djupare förklaring i avsnittet "Teoretisk utgångspunkt" på sidan 8.

⁹ Franzén, Hertting, och Thörn, *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, s. 8, 96.

¹⁰ Anders Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: diskussionen om svensk kulturpolitik fram till 2010*, 2., rev. uppl. (Möklinta: Gidlund, 2014); My Klockar Linder, *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2014).

diskurs och utveckling. Genom att undersöka kulturpolitikens historia synliggör Frenander anledningarna till varför kulturpolitik ser ut som den gör i dag.

Två avhandlingar som är av vikt för förståelsen av inrättandet av Statens konstråd och den offentliga konstens utveckling i Sverige är arkitekten Catharina Gabrielssons *Att göra skillnad: det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar* och konstvetaren Jessica Sjöholm Skrubbes *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975*.¹¹ Gabrielsson tar avstamp i uppdragsprojektet av Stortorget i Kalmar där hon var projektledare för Statens konstråds räkning. Att förstå det offentliga rummet som ett medium möjliggör, menar hon, att det kan granskas kritiskt liksom vilket annat medium som förmedlar åsikter och information.¹²

I Sjöholm Skrubbes avhandling står den offentliga skulpturen i centrum. Genom ett genusperspektiv behandlas skulpturens betydelsebildning och funktion i det offentliga rummet under åren 1940–1975. Tre beröringspunkter som är genomgående i avhandlingen är skulpturens ideologiska konsekvenser, dess position i historieskrivningen och utvecklingen av begreppet offentlig konst.¹³ En idéhistorisk avhandling som behandlar offentlig konst är Magnus Rodells *Att gjuta en nation: statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*.¹⁴ Dock tar den snarare ett historiserande grepp om statyns manifesterande och betydelse för nationsbyggandet.

Dessa böcker bildar tre ingångar till studien som utgörs av stadsplanering, kulturpolitik och offentlig konst. De speglar den mångfald och kluster av trådar som präglar ämnets komplexitet och därmed utgångspunkten för denna framställning men framför allt mitt intresse av ämnet.

¹¹ Catharina Gabrielsson, *Att göra skillnad: det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar* (Stockholm: Arkitekturskolan, Kungliga Tekniska högskolan, 2006); Jessica Sjöholm Skrubbe, *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975* (Göteborg: Makadam, 2007).

¹² Gabrielsson, *Att göra skillnad: det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*, s. 21.

¹³ Sjöholm Skrubbe, *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975*, s. 16.

¹⁴ Magnus Rodell, *Att gjuta en nation: statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt* (Diss. Uppsala: Univ., 2002).

Disposition

Uppsatsen är indelad i tre huvudavsnitt som består av en historisk bakgrund, undersökningen och en slutdiskussion. I den historiserande bakgrunden behandlas kortfattat stadsplanering i en europeisk och svensk kontext, svensk kulturpolitik, offentlig konst i Sverige och göteborgsandan. De olika ingångarna möjliggör en förståelse av den historiska kontexten som föregår ljus- och vattenspelet och *Evig anställning*. Det andra avsnittet är själva undersökningen av materialet som är uppdelad i undersökningsobjekt för att tydliggöra respektive aktör och verk. Ordningen är således: Göteborgs stad, Statens konstråd, ljus- och vattenspelet, *Evig anställning* samt delen som behandlar reaktioner på verken. Det tredje och sista avsnittet är slutdiskussionen där materialet som bearbetas i undersökningen behandlas med den historiserande delen som bakgrund genom en komparativ analys. Slutdiskussion är således en förening av de två föregående avsnitten, för att därigenom kunna dra slutsatser från respektive del.

Teoretisk utgångspunkt

Det teoretiska begrepp som framställningen tar avstamp i är entreprenörsurbanism. Begreppet banades väg för av den marxistiske kulturgeografen David Harvey som i den ofta citerade artikeln "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism" från år 1989 myntade begreppet för att belysa det strategiskifte som skedde i det lokalpolitiska styret efter lågkonjunkturen på 1970-talet.¹⁵ Harvey hävdar att den storskaliga planering (*managerialism*) som präglade 1960-talets stadspolitik i och med lågkonjunkturen kom att förändras, då flertalet storstäder i utvecklade kapitalistiska länder behövde tänka nytt för att stärka städernas ekonomiska situation. Därav kom den storskaliga planeringen att ersättas av ett entreprenörsmässigt förhållningssätt (*entrepreneurialism*) med syfte att locka till sig investerare. Det medförde en förändring i den lokala politiken vilket öppnade upp för en ny styrning och planering av staden, stadens roll kom därav att förändras.¹⁶

Harvey har länge ägnat sig åt forskning om urbaniseringens roll i samhällets förändringar framför allt i relation till det kapitalistiska samhällssystemet. En viktig förståelse av urba-

¹⁵ David Harvey, "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 71, nr 1 (1989): 3–17, <https://doi.org/10.1080/04353684.1989.11879583>.

¹⁶ Harvey, s. 4–5.

nisering, enligt Harvey, är att urbaniseringsprocessen är präglad av kapitalackumulation och kapitalistiska sociala relationer.¹⁷ Begreppet kapitalackumulation kommer från Karl Marx och avser den process kapitalets flöde utgör: från vinster till återinvesteringar i produktion och därigenom en ökning av produktiviteten och ytterligare effektivisering av arbetet. Det är således utnyttjandet av arbetarklassen som möjliggör kapitalackumulation. De kapitalistiska sociala relationerna utgörs av klasskampen och klassernas förhållande. Det innebär att urbaniseringen är förenad med kapitalets cirkulation, och på så vis hävdar Harvey att kapitalackumulation och kapitalistiska sociala relationer är det som skapar den urbana staden. Det handlar således om en dialektik där de urbana processerna formas av kapitalismen samtidigt som kapitalismens utveckling är beroende av de urbana processerna. Det rör sig om ett förhållande där de båda är beroende av varandra och reproducerar varandra. Därigenom hävdar Harvey att urbaniseringen är grundad på en exploatering av kollektivet utförd av några få.¹⁸

Harveys artikel finns översatt till svenska, om än i något förkortad version, i boken *Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändring i den globala kapitalismen*.¹⁹ Boken innehåller flera av Harveys nyckeltexter och har en inledning skriven av den svenske kulturgeografen Anders Lund Hansen. Lund Hansen beskriver där hur entreprenörsurbaniseringen har påverkat de stadspolitiska strategierna och den förskjutning som skett: ”Om det tidigare var kapitalet som måste anpassa sig efter rummet, så är det i dag rummet som måste anpassas efter kapitalets behov.”²⁰ Citatet synliggör den brytpunkt som beskrevs ovan: att staden måste göras konkurrenskraftig för att dra till sig investerare. Det handlar om en konkurrens inte enbart länder emellan, utan även mellan städer.²¹

Lund Hansen sammanfattar tydligt de tre utmärkande kännetecken för entreprenörsurbanisering som Harvey presenterar. Det första är imageskapande och marknadsföring, vilket

¹⁷ David Harvey, *Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändringar i den globala kapitalismen*, red. Anders Lund Hansen och Magnus Wennerhag (Stockholm: Atlas, 2011), s. 103.

¹⁸ David Harvey, *Social Justice and the City* (Oxford: Basil Blackwell, 1988), s. 314; David Harvey, ”The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis”, *International Journal of Urban and Regional Research* 2, nr 1–3 (1978): 101–31, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1978.tb00738.x>; Harvey, ”From Managerialism to Entrepreneurialism”, s. 3.

¹⁹ Harvey, *Ojämlighetens nya geografi*.

²⁰ Anders Lund Hansen, ”David Harveys återpolitiserings av staden”, i *Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändringar i den globala kapitalismen*, av David Harvey, red. Magnus Wennerhag (Stockholm: Atlas, 2011), s. 15.

²¹ Harvey, ”From Managerialism to Entrepreneurialism”, s. 5.

handlar om att skapa ett varumärke för staden, främst vad det gäller forskning och utveckling men även kultur, turism och infrastruktur. Det andra är privatiseringstendenser, vilket även gäller privat-offentlig samverkan. Och slutligen det tredje kännetecknet som är tillväxtstrategier framför välfärdsstrategier, stadsutveckling genom tillväxt snarare än välfärd.²²

Franzén, Hertting, och Thörn menar i den tidigare nämnda boken *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde* att privat-offentliga samarbeten mellan exempelvis fastighetsägare, butiker och kommunala myndigheter ”riskerar att undergräva det offentliga rummets demokratiska värde”.²³ Då denna samverkan syftar till att sträva mot ett gemensamt mål – en vision – att stärka stadens konkurrenskraft och göra den attraktiv. Det offentliga rummet blir således ett medel för att främja ekonomisk tillväxt. En fara som upphovsmakarna lyfter fram i och med detta är att offentlighetsprincipen inte tillämpas, i stället används minnesanteckningar vilka inte finns att tillgå. Det innebär att allmänhet, forskare eller andra intresserade berövas möjlighet att granska vad som sker. Snarare än storslagna förändringar, handlar det om små medel och små steg där denna samverkan sker. Det är främst detta som författarna lyfter fram som oroväckande i boken – det sker utan att befolkningen ens märker det, bit för bit tas det offentliga rummet i anspråk för att sälja in staden.²⁴

Även om arkitekten Gabrielsson, vars avhandling kort presenterades tidigare, ej använder sig av begreppet entreprenörsurbanism eller lägger särskild vikt vid politiska incitament för hon ett liknande resonemang:

Med upplösningen av det offentliga rummet som form och begrepp faller också distinktionen mellan det politiska, det sociala och det privata; i praktiken är det att se det politiska som underordnat det kommersiella vilket [...] är att bekräfta kapitalismens suveränitet. Försöken att dekonstruera det offentliga rummets grunder kan alltså ses som en motsvarighet till de faktiska förhållandena: det faktum att det offentliga rummet, idag, framför allt är determinerat av marknadskrafterna.²⁵

²² Lund Hansen, ”David Harveys återpolitisering av staden”, s. 15–16.

²³ Franzén, Hertting, och Thörn, *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, s. 9.

²⁴ Franzén, Hertting, och Thörn, s. 8, 22–39, 121, 166, 192, 386.

²⁵ Gabrielsson, *Att göra skillnad: det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*, s. 15.

Likaså betonar Gabrielsson hur människan även inom arkitekturens utformning har gått från medborgare till kund.²⁶ Det visar tydligt hur en diskussion som rör det offentliga rummet bör behandla stadsplaneringens strategier. Därav blir Harvey högst aktuell då hans teori synliggör den överordnande roll som den ekonomiska tillväxten har fått i stadsplaneringen genom entreprenörsurbanisering. Likväl som omvänt: genom entreprenörsurbaniseringen har ekonomisk tillväxt blivit det dominerande målet för städerna. På så vis har den kommit att utforma det urbana rummets utveckling, vilket har lett till en ojämn geografisk utveckling och ökad gentrifiering. Det innebär att områden som genomgår ombyggnationer medför att de som bor där tvingas flytta från sina hem till förmån för en klass med högre socioekonomisk ställning.²⁷

Det konstvetaren Jeff Werner har valt att kalla det postdemokratiska tillståndet kan förstås som en vidare utveckling av entreprenörsurbanism. Det är en förändring som framför allt har behandlats av geografer med begreppet postpolitik som berör stadens utveckling i relation till det politiska fältet. Det handlar om hur staden och politiken har kommit att underordnas marknadens logik, vilket medfört att politik och ekonomi har fått ombyta roller då politiken ekonomiseras och ekonomin avpolitiserats. Werner menar att denna förändring är minst lika framträdande inom kulturens sfär dit han räknar stadsplanering, arkitektur, design, kulturarv och konst. Därav hävdar Werner att det snarare rör sig om ett postdemokratiskt tillstånd.²⁸

Genom att utgå från statsvetaren Chantal Mouffes och filosofen Jacques Rancières resonemang om postdemokrati underbygger Werner sin diskussion. Både Mouffe och Rancière hävdar att postdemokratin präglas av en konsensus som utgör ett hot mot den verkliga demokratin. Även om det kan finnas meningsskiljaktigheter bland politiker utgörs samhällets villkor av en samsyn. Werner hävdar att staden i det postdemokratiska tillståndet sätter attraktivitet främst snarare än dess demokratiska funktion. I likhet med Gabrielsson menar han att medborgare har blivit till konsumenter som är betydelsefulla i formandet av stadens varumärke. Stadens utveckling och styrning har därigenom blivit en fråga om

²⁶ Gabrielsson, s. 15.

²⁷ Harvey, "From Managerialism to Entrepreneurialism", s. 11.

²⁸ Mekonnen Tesfahuney och Richard Ek, "Inledning: Quo vadis polis?", i *Den postpolitiska staden*, red. Mekonnen Tesfahuney och Richard Ek, 1. uppl. (Everöd: Recito, 2016), s. 10; Jeff Werner, *Postdemokratisk kultur* (Möklinta: Gidlunds förlag, 2018), s. 7.

management i stället för politik eller ideologi. Det som är gynnsamt för näringslivet är likaså bra för staden och invånarna. Werner hävdar att demokratins vitala grunder såsom yttrandefrihet och fri press har tömts på innehåll i det postdemokratiska tillståndet och framför ideologi står opinionsundersökningar och medieutspel.²⁹ Det har lett till en instrumentell syn på kulturen som fått överta demokratins roll:

Det är därför föga förvånande att förhoppningar om att vitalisera demokratin riktas mot kulturen. Att det finns förväntningar från politiskt håll på att arkitektur, stadsplanering, design, konst och museer ska motverka förtunningen av demokratin genom att skapa nya slags mötesplatser, nya former av dialog och ökat engagemang bland medborgarna. Detta vittnar om hur synen på såväl politikens som kulturens uppgift i samhället förändrats. Politiken blir i det postdemokratiska tillståndet alltmer administrativ till sin karaktär med förvaltande – inte förändring eller förbättring – av samhället som ideal.³⁰

Det perspektiv som tillämpas bidrar i denna undersökning till ett kritiskt granskade av processerna bakom ljus- och vattenspelet och *Evig anställning*. För att undersöka om, och i så fall hur, entreprenörsurbaniseringens mekanismer är verksamma vad det gäller dessa offentliga gestaltningar. Likväl som det handlar om att undersöka föreställningen om konst och kultur som medel för tillväxt, där de blir en strategi för att stärka stadens varumärke. Anledningen till att jag har valt två teoretiska begrepp som är utformade av en kulturgeograf respektive en konstvetare handlar om att det är relevant för det komplexa ämnet och materialet, då det är flera faktorer som ligger bakom tillkomstprocesserna av dessa verk och för att undersöka dem krävs ett tvärvetenskapligt förhållningssätt.

²⁹ Werner, *Postdemokratisk kultur*, s. 7–8, 30–32, 40–43, 138–140.

³⁰ Werner, s. 139.

HISTORISK BAKGRUND

Stadsplaneringens utveckling

Den historia som här tecknas koncentreras till stadsplaneringens övergripande strömningar i Europa och Sverige, med ett särskilt fokus på Göteborg. Utgångspunkten för denna framställning är den moderna stadens framväxt och planeringen den medförde. Stadsplanering har genom tiden präglas av ideologier och samhällssituationer. Som följd av industrialismens utbredning i slutet av 1700-talet kom storstäderna under 1800-talet att präglas av en befolkningstillströmning vilket gjorde samhällsklyftorna uppenbara. På landsbygden var fattigdomen inte lika påtaglig men när den kom in till städerna blev den oundviklig.³¹

Det var således den sociala problematik som städernas tillväxt orsakade som gav upphov till den moderna stadsplaneringen. I och med omvandlingen av Paris under 1850-talet förvekligades idén om den monumentala stadsplaneringen som även blev stilbildande för flera europeiska städer. Stora delar revs för att sanera staden och för att göra den mer framkomlig anlades det breda boulevarder och torg. Det uppfördes även monumentala byggnader och kulturinstitutioner. Projektet leddes av George-Eugène Haussmann, därav har omvandlingen kommit att benämnas som Haussmannism. Det tillkom även nya inslag i stadsbilden såsom elektriskt gatljus, spårvagnar, vatten- och avloppssystem. Denna stadsplanering utgjordes således en manifestation av den moderna staden.³² En liknande omvandling skedde även i Sverige, då det år 1863 togs fram en ombyggnationsplan för Göteborg som var inspirerad av Haussmannismen. Stadens ursprungliga rutnät behölls men tvärgående boulevarder anlades, gator breddades och planteringar blev nya inslag i stadsbilden.³³

En central gestalt som reagerade mot Haussmanns monumentala stadsplan var arkitekten Camillo Sitto, som menade att staden hade förlorat förmågan att skapa slutna rum. Sitto

³¹ Peter Hall, *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*, Updated ed. (Oxford, UK; Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers, 1996), s. 31–32, 44–46.

³² Mats Brusman, *Den verkliga staden? Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*, 1. uppl. (Linköping: Tema kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, 2008), s. 15–16; Hans Olof Gottfridsson, ”Visioner om god stadsplanering i historisk belysning”, i *Samhällsplaneringens teori och praktik*, red. Gunnel Forsberg, Första upplagan (Stockholm: Liber, 2019), s. 151.

³³ Christer Ahlberger, *Den svenska staden: vinnare & förlorare*, 1. uppl. (Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl, 2001), s. 59.

förespråkade en medeltida stadsbild med krökta gator och mer organisk utformning. I England utvecklades idén om trädgårdsstaden av Ebenezer Howard under 1890-talet som lösning på stadens problem. Tanken var att flytta en stor andel av stadens invånare och arbetsplatser till nya städer byggda i det öppna landskapet, bortom storstadens smog och framför allt de överdrivna markvärdena. Det handlade således om ett socialistiskt perspektiv på stadsplaneringen där Howard med trädgårdsstaden ville att människan skulle lämna den hälsovådliga storstaden till fördel för landsbygdsidyllen. Hans modell visar därav hur teori och ideologi utgör grunden för stadsplanering. Dessa tankar var sprungna ur den engelska *arts and crafts*-rörelse med en romantiserande bild av landbygden. Det var således medeltiden som utgjorde utgångspunkt dels vad det gällde de organiska städerna men även med vikten av hantverket samt det personliga och traditionella samhället.³⁴

I Sverige var framväxten av egnahemsrörelsen en vidare utveckling av trädgårdsstaden, vilket hade sitt ursprung i en statlig utredning om egna hem som tillsattes år 1899. Det var en rörelse som uppstod ur debatten om bostadsfrågan, framför allt vad det gällde arbetarnas bostadsförhållanden. Egnahem blev en lösning på städernas sociala problem men var även ett sätt för att minska emigrationen. Syftet var att arbetarbefolkningen skulle äga och förvärva egna hem. Historikern Christer Ahlberger hävdar att det inte enbart var för att förbättra boendesituationen för arbetarna, utan att det även var ett sätt att tygla arbetarna som var potentiella revoltörer genom att förstärka föreställningen om en respektabel och självständig arbetarklass. Till skillnad från övriga Europa fick trädgårdsstaden stor genomslagskraft i Sverige under 1900-talet. Ahlberger förklarar att det troligtvis berodde på att Sverige var glesbebyggt och att urbaniseringen länge framstod som främmande, därav var det mer naturligt att landsbygden tog plats i staden.³⁵

1900-talet präglas av en reaktion mot storstaden som hade vuxit fram till följd av industrialismen. Staden saknade funktionalitet och behövde rationaliseras, och skulle därför planeras av en ingenjör i stället för av en konstnär som tidigare. Därav kom funktionalismen att få sitt stora genombrott under 1930-talet. För att effektivisera staden skulle den delas in i

³⁴ Ahlberger, s. 85–88; Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 16–17; Olle Lind, *Landala egnahem*, Riksintressen för kulturmiljövärden 3 (Göteborg: Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1992), s. 40–41; Hall, *Cities of Tomorrow*, s. 8–10, 91, 97, 167–168; Gottfridsson, ”Visioner om god stadsplanering i historisk belysning”, s. 152.

³⁵ Ahlberger, *Den svenska staden*, s. 84–85; Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 63; Lind, *Landala egnahem*, s. 2.

funktioner: boende, arbete, rekreation och transport. Funktionalismens främste företrädare Le Corbusier menade att problemet med den moderna staden var dess utvecklingstäthet och enda sättet att lösa det var genom att göra staden än mer kompakt och förbättra dess cirkulation och mängden öppna ytor. Det handlade således om en helhetssyn på staden, där boende skulle koncentreras till höghus vilket medförde att gröna rekreationsområden skapades. Arbetsplatser och industrier skulle särskiljas från boende- och grönområden med trafikleder som gjorde det enkelt att ta sig till respektive plats.³⁶

År 1907 tillsattes Albert Lilienberg som förste stadsingenjör i Göteborg, han var influerad av både Sitto och Howard. Lilienberg utformade stadsplanen för Landala egnahem som började byggas i Göteborg år 1913, vilket är ett av få egnahemsområden som är välbevarat än i dag. Området var präglad av främst Sittos ideal med mjukt krökta gator som utmynnar i små gaturum med bevarad växtlighet, men har även en tydlig sammanhållen nationalromantisk estetik. Det var även Lilienberg som under 1910-talet lade grunden för den funktionalistiska utvecklingen i Sverige som kom att ha stor betydelse för utvecklingen av stadsbyggandet. Det Lilienberg gjorde var att vidga idén om stadsplanen till att gälla ett större område än städernas centrum men tog även hänsyn till funktionalitet och zonindelning.³⁷

Under slutet av 1920-talet och början av 1930-talet växte idén om grannskapsenheter fram i USA, vilket snarare fick en mer betydande roll för utvecklingen i Europa än USA. En central gestalt var stadsplaneraren och sociologen Clarence Perry. Perry var inspirerad av Howards trädgårdsstad men fokuserade än mer på grannskapet som enhet. Det var en tid då bilismen slog igenom i USA, Perry ville därav värna om det urbana familjelivets utveckling. Varje grannskap skulle ha ett eget centrum med de nödvändiga institutionerna som skola och affärer, men även vara avgränsat i storlek, ha öppna ytor och internt trafiksystem. Det var framför allt under andra världskrigets slut som grannskapsplaneringen slog igenom i England. Myndigheterna i England gjorde då flertalet utredningar vad det gällde befolkningsfördelningen i landet, men även decentraliseringen av industrin och så kallade *new towns* som var grundade i idén om grannskapsenheter och med inspiration från

³⁶ Ahlberger, *Den svenska staden*, s. 86–89; Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 16–17, 67–68; Gottfridsson, "Visioner om god stadsplanering i historisk belysning", s. 152–154; Hall, *Cities of Tomorrow*, s. 207.

³⁷ Ahlberger, *Den svenska staden*, s. 88–89; Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 17; Lind, *Landala egnahem*, s. 1, 3, 8, 56.

Howards trädgårdsstad. Det ledde till att flera nya städer byggdes främst runtom London efter 1940-talet fram till 1970-talet.³⁸

I Sverige under 1940-talet växte grannskapsplaneringen fram som en reaktion mot funktionalismen, med idéer hämtade från England. I andra världskrigets kölvatten var syftet att stärka demokratin, skapa gemenskap i förorterna och demokratiska människor. Förorterna skulle ha grannskapsenheter placerade runt egna centrum. Dock innebar det inte att funktionalismen övergavs utan tvärtom kom grannskapsplaneringen att integreras i den funktionalistiska stadsplaneringen som fick en stor genomslagskraft. Ytterligare en viktig aspekt av dess framgång i Sverige var att idealen redan fanns i det svenska välfärdsprojektet *folkhemmet*. Välfärdsprojektets syfte var att utjämna klassklyftorna i samhället: olika klasser skulle i stället bo sida vid sida och bostadsstandarden skulle höjas. Det ledde till att bostadsbyggandet av grannskapsenheter tog fart på 1940-talet, Guldheden i Göteborg är ett tidigt exempel på detta. Även om bostadspolitikerna förändrades i Sverige nådde grannskapsplaneringen sin kulmen under slutet 1960-talet och in på mitten av 1970-talet med *miljonprogrammet*. Med miljonprogrammet massproducerades billiga och funktionella hyreshöghus som främst lokaliserades i storstädernas förorter. Efterkrigstiden utmärks av en kraftig urbanisering i Sverige vilket skedde långt tidigare i övriga Europa. Först på 1950-talet bodde hälften av svenskarna i städer till skillnad från England där det skedde redan år 1850.³⁹

Under 1960-talet växte det fram en kritik av den moderna staden, framför allt genom skribenten och aktivisten Jane Jacobs bok *The Death and Life of Great American Cities* som gavs ut i USA år 1961. Trots att den behandlar en amerikansk kontext fick den stor genomslagskraft även i Europa. Jacobs kritiserade den monotona staden som var uppdelad i funktioner och zoner, och hävdade tvärtom att en välfungerande stad måste bejaka

³⁸ Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 18–19; Mats Franzén och Eva Sandstedt, *Välfärdsstat och byggande: om efterkrigstidens nya stadsmönster i Sverige*, [Ny utg.] (Lund: Arkiv, 1993), s. 46, 146–157; Hall, *Cities of Tomorrow*, s. 123, 132–135, 172.

³⁹ Ahlberger, *Den svenska staden*, s. 95; Monica Andersson, *Politik och stadsbyggande: modernismen och byggnadslagstifningen*, Stockholm studies in politics, s. 131 (Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2009), s. 86–88; Karl-Olov Arnstberg och Inger Bergström, *Bostaden i staden: Europa planerar för stadsboende och stadsliv* (Stockholm: Formas, 2010), s. 36; Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 18–19; Franzén och Sandstedt, *Välfärdsstat och byggande*, s. 59, 137, 187, 220–221; Gottfridsson, "Visioner om god stadsplanering i historisk belysning", s. 153; Hall, *Cities of Tomorrow*, s. 170; Johan Rådberg, *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975*, Rapport / Byggeforskningsrådet, 1988:11 (DissStockholm: Teknhögsk, 1988), s. 338, 364, 398, <http://hdl.handle.net/2077/46653>.

stadsbildens mångfald och komplexitet. Jacobs inspirerade även den svenska stadsplaneringen framför allt från slutet av 1980-talet till tidigt 2000-tal. Under denna period kritiserades grannskapsenheten och förortsbebyggelsen, och i stället blev kvarterstaden uppvärderad vilket medförde att innerstäderna moderniserades. Den postmoderna staden blev således en motsats till den standardiserade funktionella staden. Dock ledde det till, tvärtemot Jacobs ambition, att städerna gentrifierades. Det innebar att områden fick en social statushöjning vilket gjorde att mer resursstarka klasser konkurrerade ut de som bodde där tidigare.⁴⁰

Jeff Werner hävdar med sin teori att det postdemokratiska tillståndet har osynliggjort konflikter i det offentliga rummet. Werner utgår från den samtida föreställningen om det offentliga rummet som ett vardagsrum, som konnoterar det privatas sfär snarare än det offentliga, har bidragit till att det som inte får förekomma i vardagsrummet såsom tiggeri, prostitution och missbruk har främmandegjorts. Människans roll har på så vis förändrats vilket synliggör en förskjutning från det industriella samhället där företagen bidrog till tillväxten jämfört med den postmoderna staden där de kreativa människorna utgör drivkraften.⁴¹ David Harvey hävdar att övergången ”från urban modernism till postmodernism i stadsplanering, kulturella former och livsstilar bör sättas i samband med det urbana entreprenörskapets framväxt”.⁴²

Sammanfattningsvis visar den historiska utveckling som tecknats här hur stadsplaneringens ideal förändrats över tid, antingen som en tydlig reaktion på förgående idé eller genom mer subtila förskjutningar.

Kulturpolitikens framväxt i Sverige

Det första belägget för användandet av ordet kulturpolitik på svenska är från år 1869 i kulturtidskriften *Framtiden: Tidskrift för fosterländsk odling*. Under 1800-talets slut fram till 1900-talets första del användes begreppet på varierande sätt och i olika sammanhang. Det berodde på avsaknaden av ett tydligt användningsområde för ordet och därmed fanns

⁴⁰ Andersson, *Politik och stadsbyggande*, s. 258–259; Brusman, *Den verkliga staden?*, s. 20–21; Gottfridsson, ”Visioner om god stadsplanering i historisk belysning”, s. 155–156; Hall, *Cities of Tomorrow*, s. 234–235; Rådberg, *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975*, s. 93–95.

⁴¹ Klas Ramberg, ”Planerat kontra levtt stadsliv”, i *Samhällsplaneringens teori och praktik*, red. Gunnel Forsberg, Första upplagan (Stockholm: Liber, 2019), s. 172–173; Werner, *Postdemokratisk kultur*, s. 49–50.

⁴² Harvey, *Ojämlighetens nya geografi*, s. 118.

det ingen bestämd kärna med begreppet. Dock har kulturpolitik som praktik existerat långt tidigare, under till exempel 1700-talet då Gustav III stiftade Svenska Akademin, Dramaten och Operan. Det var således kungens makt och intressen som satte ramen för kulturlivet under 1700-talet och tidigt 1800-tal, vilket var präglad av nationsbyggandet. Det skedde en förändring under 1800-talet i och med framväxten av den borgerliga offentligheten. Det ledde till att kungens makt minskade och åliggandet för kulturinstitutionerna förflyttades till staten. Tiden var fortsatt präglad av nationsformandet framför allt då staten behövde legitimeringsgrunder och en nationell identitet.⁴³

Under 1900-talets början var kulturpolitiken fortsatt smal och blygsam, och behandlade uteslutande finkultur såsom konst, teater och opera. Tiden präglades dock av den nya kulturen som växte fram med tillkomsten av bland annat filmen och grammfonen. Det ledde till etablerandet av en massmarknad vilket skapade en konflikt med den härskade kulturen. Det har även samband med den politiska konfrontationen som ökande under 1900-talet, då synen på staten och dess medborgare ändrades. Den äldre organiska synen på samhället där människorna ansågs ha naturliga roller, ifrågasattes i och med framväxten av de nya klasserna, borgerligheten och arbetarna. Även om tiden före 1930-talet inte gav upphov till en samlad kulturpolitik, etablerades en kulturmarknad och grunden lades för den kulturpolitik som kom att utformas. Den kulturpolitik som fast lades under 1970-talet var således ett statligt initiativ sprunget ur folkhemsideologin, där kulturen utgjorde den sista stenen i samhällsbygget som skulle göra medborgarna jämställda och där staten skulle tillgodose medborgarnas välfärd.⁴⁴

I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet var en förnyelse av kulturpolitiken nödvändig, delvis på grund av att den starka expansion som hade kännetecknat Sverige på 1970-talet då hade avstannat. Samtidigt hade det skett en förändring i samhället där bland annat samarbetet mellan offentligt och privat, vilket tidigare varit tabubelagt, premierades. Därtill kom kulturpolitiken att stärkas på en regional nivå och blev en strategi för regional utveckling. Det ledde till att kulturen fick en ny roll i samhället under 1990-talet och tidigt 2000-tal,

⁴³ Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*, s. 76–78, 165; Kloockar Linder, *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori*, fotnot 61 på s. 25, 56, 58; Sven Nilsson, *Kulturens nya vägar: kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige* (Malmö: Polyvalent, 2003), s. 231–235, 241.

⁴⁴ Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*, s. 78–79; Kloockar Linder, *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori*, s. 56–58; Nilsson, *Kulturens nya vägar*, s. 232–235.

vilket framför allt berodde på de postindustriella städernas behov av att stärka tillväxten och kultursektorn sågs som medel för att göra staden attraktiv. I de politiska debatterna synliggjordes denna förskjutning genom att synen på kulturen allt mer präglades av en marknadslogik.⁴⁵ Ytterligare en aspekt som visar på övergången från en socialistisk kulturpolitik till en nyliberal var att målet om att kulturen skulle ”motverka kommersialismens negativa verkningar” togs bort.⁴⁶

Kulturpolitiken under 2000-talets början präglades av oenigheter, vilket blev tydligt då den kulturutredning som tillsattes år 2007 drabbades av inre konflikter som slutade med att flera av sekreterarna frivilligt avgick. Idéhistorikern och kulturskribenten David Karlsson som var en av de avhoppade sekreterarna hävdar att kulturfrågor fick en allt mer central roll i politiken. Framför allt då sociala och ekonomiska konflikter kommit att utkämpas i kulturella termer. Karlsson hävdar att kulturen har lämnat kulturpolitikens periferi och har snarare hamnat i politikens centrum. En orsak som han lyfter fram är högerpopulismens framväxt och att det rör sig om en medveten strategi där politiska diskussioner i stället förs som om de vore kulturella. Det synliggör inte enbart en förflyttning till en nyliberal ideologi utan även att kulturen fått en mer central position i samhället.⁴⁷

Under slutet av 2010-talet har kulturpolitik skapat flera rubriker, främst vad det gäller politiker på kommunalnivå som gått in och försökt detaljstyra kulturpolitiken. I mars år 2018 beslutade Göteborgs stad att ställa in en filmvisning av kortfilmen *Burka Songs 2.0* med efterföljande panelsamtal, då arrangemanget ansågs var för ensidigt. Kommunfullmäktige i Sölvesborg beslutade i september år 2019 att inköp av utmanade samtidskonst skulle stoppas till förmån för tidlös och klassisk konst. Liknande fall har även inträffat i Järfälla, Nacka och Täby. Det som sker är att principen om armlängds avstånd frångås, vilket är en princip som gavs uttryck för redan år 1956 av dåvarande ecklesiastikministern Ragnar Edenman som menade att politiken skall möjliggöra för kulturen men inte styra den. Det relaterar till Werners teori om det postdemokratiska tillståndet, då kulturen i en allt högre grad har kommit att ta över politikens roll i de demokratiska frågorna. Samtidigt som

⁴⁵ Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*, s. 205, 221–227; Nilsson, *Kulturens nya vägar*, s. 246–249.

⁴⁶ Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*, s. 224.

⁴⁷ Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*, s. 221; David Karlsson, *En kulturutredning: pengar, konst och politik* (Göteborg: Glänta produktion, 2010), s. 231–237; Maria Zennström, ”Vad har hänt med principen om armlängds avstånd?”, *Ord & Bild*, nr 5 (2019): 71–75.

politiken genom en instrumentell syn på kulturen har kommit att inkräkta på dess demokratiska potential.⁴⁸

Offentlig konst i Sverige

Under slutet av 1600-talet börjar den profana offentliga konsten uppföras i Stockholm och i viss mån i de andra större städerna i landet under 1700-talet, då var det främst regentstatyer som restes. Först efter 1850-talet började uppförandet av skulpturer och minnesmonument runt om i Sverige, vilket var förankrat i tidens nationalromantiska syn. Det handlade om att manifesteras nationens historia och makt, likväl som det utgjorde ett propagerande av idéer och föreställningar. Det som avbildades var betydelsefulla händelser för nationen och utöver regenter var det framstående personer som hade en särskild betydelse för landet. Ett exempel är statyn av Gustav II Adolf som uppfördes i Göteborg år 1854, vilken var en påminnelse om att grundandet av staden var förenat med kronan. I och med uppförandet av flertalet offentliga byggnader i landets större städer under slutet av 1800-talet och in på 1910-talet fick den arkitekturbundna konsten fäste och med den, den dekorativa estetiken. Exteriören fick då arkitektoniska utsmyckningar och interiören dekorerades med väggmålningar. Det blev även synligt i den offentliga konsten då det uppfördes fontänbrunnar och skulpturer med allegoriska, litterära och mytologiska motiv. Detta var delvis en följd av landets ekonomiska välstånd, samtidigt som flera skulpturer var ett resultat av privata insamlingar från mecenater och donationer för att främja uppförandet av konst i den offentliga miljön.⁴⁹

Under 1930-talet inträffar vad som ofta beskrivs som en avgörande vändpunkt för den offentliga konsten i Sverige. Ecklesiastikminister Arthur Engberg uttryckte då de bevingade

⁴⁸ Oskar Anesten och Joachim Sundell, ”Sölvesborg kommun stoppar inköp av ”utmanande samtidskonst””, SVT Nyheter, 9 september 2019, <https://www.svt.se/kultur/solvesborgs-styrande-rostar-om-kontroversiellt-forslag-pa-kulturomradet>; Frenander, *Kulturen som kulturpolitikens stora problem*, s. 131–132; Anders Hagström, ”Filmvisning och samtal ställs in efter kritiken”, *Göteborgs-Posten*, 1 mars 2018, <http://www.gp.se/1.5242923>; Werner, *Postdemokratisk kultur*, s. 7, 149; Zennström, ”Vad har hänt med principen om armlängds avstånd?”.

⁴⁹ Allan Ellenius, *Den offentliga konsten och ideologierna: studier över verk från 1800- och 1900-talen*, Acta Academiae Regiae scientiarum Upsaliensis (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1971), s. 24; Per Hedström, *Skönhet och skötsamhet: konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor 1870–1940* (Stockholm: Stockholms universitet, 2004), s. 40–41; Karin Hermerén, *Offentlig konst: ett kulturarv: tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten konst* (Stockholm: Statens konstråd, 2014), s. 28; Rodell, *Att gjuta en nation*, s. 22–27; Sven Sandström, ”Inledning”, i *Konstverkens liv i offentlig miljö*, av Mailis Stensman, Beate Sydhoff, och Sven Sandström (Stockholm: Sveriges allmänna konstförening, 1982), s. 13; Sjöholm Skrubbe, *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975*, s. 93–95; *Utredning angående konstnärlig utsmyckning av stadens byggnader och platser*, Stadskollegiets utlåtanden och memorial 1962 (Stockholm, 1963), s. 112–113.

orden ”konsten är på väg att bli alla ägande” i utredningen SOU1936:50, vilken låg till grund för instiftandet av Statens konstråd och införandet av enprocentregeln.⁵⁰ Enprocentregeln som tillämpas än i dag är en ekonomisk princip med syftet att minst en procent av budgeten vid ny-, till- och ombyggnation skall avsättas till förmån för konstnärlig gestaltning. Det finns ingen lag eller förordning som reglerar denna princip, varför själva tillämpningen ser olika ut inom statliga verksamheter, kommuner och landsting runt om i Sverige. Vanligtvis läggs en procent av budgeten i ett enskilt projekt på konst men det finns även de som avsätter en procent av den årliga nettoinvesteringsbudgeten. Regeln tillämpas både av offentliga och privata aktörer.⁵¹

Dock hävdar konstvetaren Sjöholm Skrubbe i sin avhandling att bilden av inrättandet av Statens konstråd och enprocentregeln som en vändpunkt för den offentliga konsten i Sverige är överdriven, eftersom Statens konstråd under åren 1937–1975 i praktiken hade en marginell roll i uppförandet av offentlig konst. När Statens konstråd stiftades år 1937 var det grundat i folkhemsidén som utgjorde en demokratisering av konsten, vilken var förankrad i ett ideal om estetisk fostran och bildning. Det innebar således ett övertagande av en borgerlig kulturpolitisk uppfattning som institutionaliserades, vilket medförde en förskjutning av idén om konstens nytta. Föreställningen om konst för konstens skull kom att ersättas av idén om att konsten bör vara samhällsmotiverad. Denna satsning handlade främst om att förse allmänheten med konst i det offentliga rummet. Konsten sågs som ett värdefullt bidrag för landets invånare, den skulle vara till för alla att njuta av och motiverades därav i demokratiska termer. Initiativet till Statens konstråd utgjorde således en demokratisering av ett borgerligt bildningskapital och smakuppfostning.⁵²

Under 1960-talet kritiserades de statliga institutionerna för att ägna sig åt en elitistisk konstpolitik. Det kräves att konsten i det offentliga rummet skulle ta större hänsyn till den differentierade allmänheten. På så vis kom den offentliga konstens idémässiga grund att

⁵⁰ Konstnärskommittén, *Ingen regel utan undantag: enprocentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö* (Stockholm: Konstnärskommittén, 2013), s. 36; Mailis Stensman, ”Konsten är på väg att bli alla...”, i *”Konsten är på väg att bli alla...”: Statens konstråd 1937–1987*, red. Mailis Stensman, vol. årsbok 1987 (Stockholm: Statens konstråd, 1987), s. 9.

⁵¹ Konstnärskommittén, *Ingen regel utan undantag*, s. 35–36.

⁵² Henry Montgomery och Mailis Stensman, ”Statens konstråd”, i *”Konsten är på väg att bli alla...”: Statens konstråd 1937–1987* (Stockholm: Statens konstråd, 1987), s. 5; Sjöholm Skrubbe, *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975*, s. 95, 98.

förflyttas. Konsten skulle inte vara en dekorativ utsmyckning i den offentliga miljön utan skulle skapa och gestalta det offentliga rummet samt bidra med sociala aspekter. Det medförde att begreppen konstnärlig utsmyckning och dekorativ konst ersattes av offentlig konst. Denna förflyttning speglade en mer autonom syn på konsten, och även om smakfost-ran kvarstod utgjorde det en demokratisering genom decentralisering. Det medförde att de offentliga miljöerna under 1960- och 1970-talet präglades av ett nytt samspel mellan konsten och arkitekturen där alla skulle få ta del av upplevelsen i det offentliga rummet. Gestaltningarna av Stockholms tunnelbana spelar en central roll för den offentliga konsten i Sverige då man genom den kan ta del av den svenska konsthistorien från 1950-talet till millennieskiftet.⁵³

Under 1990-talet blev entreprenörsurbaniseringens tendenser synliga då det utvecklades en instrumentell syn på den offentliga konsten. Det blev ett allt vanligare sätt för städer och kommuner att marknadsföra sig genom konstverk, konstbiennaler eller på liknade sätt stärka sitt varumärke. Vad offentlig konst är och kan vara har under 2000-talet omdefinierats. En väsentlig faktor till omformandet var Magdalena Malms tillträdande som direktör på Statens konstråd hösten år 2012. Malm kom att omorganisera arbetssättet och delade in konsten de arbetar med i fyra former: permanent konst, tillfällig konst, stadsutveckling och konst-kollektioner. Framför allt formen tillfällig konst öppnade upp för samtidskonsten, då det möjliggjorde för till exempel performancekonst, ljudkonst och visningar av andra typer av konst som tidigare inte rymdes inom ramen.⁵⁴ Det finns en del skrivet, inte minst av Statens konstråd, som artikulerar den förändring som skett i och med samtidskonstens intåg i det offentliga rummet.⁵⁵

År 2015 gav regeringen Statens konstråd och Statens kulturråd i uppdrag att utforma varsin satsning på kulturverksamhet, med syftet att öka den demokratiska delaktigheten i områden

⁵³ Hermerén, *Offentlig konst*, s. 29–30; Yvonne Eriksson och Bia Mankell, ”1950–2000”, i *Konst och visuell kultur i Sverige 1810–2000*, red. Lena Johannesson (Stockholm: Signum, 2007), s. 261; Sjöholm Skrubbe, *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975*, s. 48, 289–290.

⁵⁴ Statens konstråd, ”Om Statens konstråd”, åtkomstdatum 17 april 2018, <https://statenskonstrad.se/om-oss/om-statens-konstrad/>; Werner, *Postdemokratisk kultur*, s. 120–121.

⁵⁵ Se till exempel: Claire Doherty och Per Gunnar Eeg-Tverbakk, *Out of time, out of place: public art (now)* (London: Art/Books, 2015); Magdalena Malm, *Curating context : beyond the gallery and into other fields* (Stockholm : Art and Theory Publishing, 2017); Anna Nyström och Anders Olofsson, *I det gemensamma : konst, samhälle, komplexitet* (Stockholm: Art and Theory Publishing, 2017).

med lågt valdeltagande eller som hade socioekonomiska utmaningar. Statens konstråd utformade projektet ”Konst händer”, vilket var ett samarbete kring konst mellan konstrådet, konstnärer, lokala aktörer och boende i miljonprogramsområden. Det ägde rum på 15 olika platser i landet. Jeff Werner hävdar med sin teori att satsningar i likhet med denna är ett tecken på det postdemokratiska tillståndet, då delaktighet snarare framstår som skendemokratiskt eftersom det inte möjliggör ett ifrågasättande av konsensus. Likväl som deltagandet vanligtvis är begränsat till närområdet och sällan behandlar större politiska frågor. Konsten blir därigenom ett verktyg för att stärka demokratin och skall utgöra politikens roll.⁵⁶

Göteborgsandan

Göteborg har alltid varit en stad med stora ambitioner, menar arkitekterna Bengt Mattias Carlsson och Johan Linton i artikeln ”Göteborg – visioner”.⁵⁷ Redan vid grundandet av staden låg stadsplaneringen i framkant och likaså planerna för dess vidareutveckling. Artikeln behandlar Göteborgs stadsutvecklingsstrategier vilka de hävdar måste tillvaratas för att bejaka stadens tillgångar. Det rör sig snarare om lovordande uppmaning än en kritisk granskning av stadens utveckling. Carlsson och Linton lyfter fram hur arkitekten Gunnar Asplund, framför allt känd för att ha ritat Stockholms stadsbibliotek, i en artikel från år 1918 använder begreppet ”göteborgssystemet”.⁵⁸ Det Asplund avser med begreppet är den, i hans ögon, lyckade utvecklingsstrategin man antog i Göteborg. Det syftar på den samverkan som han hävdade skett mellan staden och ”privata verksamma arkitekter”, vilket han menar är något Stockholm borde ta efter.⁵⁹ Även om Carlsson och Linton undviker att själva benämna det så ger dessa två artiklar uttryck för vad som kallas göteborgsandan, vilket handlar om en samförståndskultur mellan kommun och näringsliv.⁶⁰

Ursprunget till denna samverkan, hävdar statsvetaren Gunnar Falkemark, var den donationskultur som växte fram och blev stark i Göteborg under 1700-talet. Donations-

⁵⁶ Myndigheten för kulturanalys, ”Kultur i demokratins tjänst: En utvärdering av satsningen Äga rum”, rapport 2019:2 (Göteborg, 2019), s. 8–9, åtkomstdatum 3 februari 2020, <https://kulturanalys.se/wp-content/uploads/2019/06/aga-rum-utvardering.pdf>; Werner, Postdemokratisk kultur, s. 32, 95, 108.

⁵⁷ Bengt Mattias Carlsson och Johan Linton, ”Göteborg – visioner”, *Arche*, nr 46–47 (2014): s. 174–183.

⁵⁸ Gunnar Asplund, ”Planmässigheten i stadsbyggandet i Göteborg och Stockholm”, *Teknisk tidskrift. Arkitektur: organ för Svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst*, nr 8 (1918): s. 109–110.

⁵⁹ Asplund, s. 109.

⁶⁰ Asplund, s. 109–110; Carlsson och Linton, ”Göteborg – visioner”, s. 174, 182.

kulturen var den första i sitt slag i svensk historia, då en borgerlig kultur gjorde sig stark och oberoende av stat och kyrka. Donatorerna var framgångsrika näringsidkare som var aktiva i stadens styrelse och engagerade sig i samhället genom donationer till olika samhällsnyttiga ändamål. Historikern Martin Åberg hävdar att borgarklassens maktposition i Göteborg under åren 1862–1914 legitimerades genom de starka banden som existerade mellan politik och ekonomi.⁶¹ Åberg fortsätter:

En förutsättning för borgerligheten att framstå som oegennyttig låg i dess tendens att söka informella samförståndslösningar i politiken, något som var möjligt tack vare de många nätverk som förenande olika konkurrerande aktörer. Blandningen av en allmänt manifesterad konsensusanda och mån om det offentliga livet har gått till historien som *Göteborgsandan*.⁶²

Även om göteborgsandan förändrats till sin form genom tiden, har innehållet dock ständigt kretsat kring samstämmighet och handlingskraft. Franzén, Hertting och Thörn hävdar att det var varvskrisen som drabbade Göteborg på 1970-talet som ledde till att staden behövde omstruktureras. Under 1980- och 1990-talet kom därav göteborgsandan att institutionaliseras och antog en entreprenörsurbanistisk inriktning, då politiken bolagiserades vilket medförde att makten flyttades från stadshuset till bolag.⁶³

Den muthärva som skakade Göteborg år 2010 medförde att göteborgsandan kritiseras hårt. Det började med att SVT:s program *Uppdrag granskning* gjorde ett reportage om mutorna vilket även ledde till en uppföljare. ”Mutsandalen i Göteborg” var den första rapporten som sändes 28 april år 2010 och med fortsättningen ”Mutsandalen i Göteborg II” vilken sändes 12 maj samma år. Programmen behandlade misstänkta fall av korruption där tvivelaktiga tjänster och gentjänster skett mellan tjänstemän och privata byggherrar. Det i sin tur ledde till att Göteborgs kommunfullmäktige beslutade om att inrätta en oberoende granskningskommission som år 2013 kom med rapporten *Tillitens gränser*:

⁶¹ Gunnar Falkemark, ”Göteborgsandan”, i *Göteborg utforskat: studier av en stad i förändring*, red. Helena Holgersson m.fl. (Göteborg: Glänta Produktion, 2010), s. 83; Bo Lindberg och Ingemar Nilsson, *Göteborgs universitets historia. 1, På högskolans tid* (Göteborg: Rektorsämbetet, Univ., 1996), s. 12; Martin Åberg, *En fråga om klass? Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850–1914*, Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, 3 (DissGöteborg: Univ, 1991), s. 165–183.

⁶² Åberg, *En fråga om klass?*, s. 183.

⁶³ Franzén, Hertting, och Thörn, *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, s. 103, 374; Werner, *Postdemokratisk kultur*, s. 45.

granskningskommissionens slutbetänkande.⁶⁴ Rapporten uppehåller sig en hel del vid göteborgsandans och betonar att det är en struktur som varit verksam i åtminstone 250 år. I rapporten identifieras göteborgsandans som ”en uthållig formel för självförståelse och marknadsföring av samverkan”.⁶⁵ Rapporten framhåller vidare att denna konsensus medför ett visst tvång:

Samtalen med oppositionens politiker och fackförvaltningarna ger sammanfattningsvis ett viktigt besked. Man skulle nämligen kunna tro (och hoppas) att göteborgsandans bara gäller utvecklingsdelarna i den kommunala politiken, den som framför allt sköts i bolagen. Men vad vi har sett är att den andan också färgar av sig på det politiska livet inom självstyrelsens andra del, välfärdsproduktionen inom fackförvaltningarna. Det skapas ett samförstånd, som man förutsätts dela.⁶⁶

Denna konsensuskultur innebär således en stundom framtvingad samsyn för att förverkliga sina mål. Den kritik som riktas mot göteborgsandans i rapporten utgörs av att den gett upphov till en tillåtande kultur som suddat ut gränserna för vad som är tillåtet gällande tjänster och gentjänster emellan politiker och tjänstemän. Göteborgsandans har varit en betydelsefull faktor för entreprenörsurbanismens etablering i Göteborg, som därav fått en självklar och naturlig roll i stadens utvecklingsstrategi då samsynsstrukturen redan var väl etablerad.⁶⁷

⁶⁴ Erik Amnå m.fl., *Tillitens gränser granskningskommissionens slutbetänkande*. (Göteborg: Göteborgs stad, 2013).

⁶⁵ Amnå m.fl., s. 40.

⁶⁶ Amnå m.fl., s. 162.

⁶⁷ Falkemark, ”Göteborgsandans”, s. 86; Franzén, Hertting, och Thörn, *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, s. 101–104, 374.

UNDERSÖKNING

Detta avsnitt är uppdelat efter respektive aktör och verk. Först behandlas Göteborgs stads kulturprogram från år 2015 för att undersöka synen på och inställningen till kultur och konst och därigenom få en bakgrund till då ljus- och vattenspelet uppfördes. Därefter analyseras Statens konstråd och i centrum för undersökningen är deras regleringsbrev från år 2018 samt årsredovisningen från år 2017 för att få en uppfattning om deras förhållningssätt till offentlig konst under tiden då *Evig anställning* valdes. Sedan undersöks materialet för ljus- och vattenspelet följt av *Evig anställning* och till sist reaktioner på verken.

Göteborgs stad

Göteborgs stad antog år 2013 ett nytt kulturprogram med syftet att förverkliga kommunfullmäktiges vision om att göra Göteborg till ”en ledande kultur- och evenemangsstad” i och med stadens 400 årsjubileum år 2021.⁶⁸ Programmet utgör således stadens kulturella utvecklingsstrategi och mål. Det övergripande perspektiv som programmet har är hållbarutveckling, vilket är indelat i fyra underkategorier: sociala, ekologiska, ekonomiska och kulturella. De är i sin tur konkretiserade till tre verksamhetsområden: konstpolitik, kulturpolitik och kulturplanering. Stadens konstpolitik syftar till att värna om konstens oberoende och egenvärde, därav skall den stärka konstnärlig yttrandefrihet och upprätta hållbara villkor för konstnärer. Kulturpolitikens främsta uppgift är att främja den sociala sammanhållningen i staden och därigenom stärka arbetet för demokrati och jämlikhet. Det skall ske genom att uppmuntra människors intresse för och vilja till att ta del av stadens konst- och kulturutbud men även med betoningen på det individuella skapandet. Med kulturplanering åsyftas en kulturell stadsplanering som skall bidra till en attraktiv miljö i staden, vilket handlar om att göra stadens karaktär och historia tydlig. Den ämnar även inkludera stadens invånare och göra dem aktiva i utformningen av stadens fysiska rum.⁶⁹

Programmet är intressant ur flera aspekter, först och främst handlar det om visionen av Göteborg som en stad där ”[k]ulturens och konstens styrka och tyngd formar en stad som lockar och förför, där alla vill verka och bo”.⁷⁰ Idén om ett gemensamt mål är en väsentlig

⁶⁸ Kulturnämnden, ”Göteborgs stads kulturprogram, version 2.0”, Göteborgs stad, 18 april 2018, s. 11, <http://goteborg.se/wps/wcm/connect/1f921df3-ae42-473f-956f-7db030e6fa08/G%C3%B6teborgs+Stads+Kulturprogram.pdf?MOD=AJPERES>.

⁶⁹ Kulturnämnden, s. 12–14, 17, 19, 22.

⁷⁰ Kulturnämnden, s. 10.

del inom entreprenörsurbaniseringen: det är en förutsättning för att kunna samverka. Att med gemensamma krafter sträva efter och uppnå målet som dessutom gynnar alla parter. Det blir tydligt att det handlar om att göra staden attraktiv – genom konst och kultur skall staden locka till sig och behaga människor. Detta framgår även av meningen om hur kulturen är viktig för stadens invånare och ”för näringsliv, arbetsmarknad, turism och stadens profil och attraktionskraft”.⁷¹

Konsten och kulturen blir således en nyckel för stadens utvecklingsstrategi, vilket blir tydligt i metaforen om kulturen som ett verktyg ”för att förverkliga det demokratiska inflytandet”.⁷² Denna instrumentalisering av kulturen innebär att den görs till medel i syfte att skapa en attraktiv stad. Vikten av kultur och konst betonas likaså i relation till dess egenvärde och samhällsliga funktion, som att ”[k]ulturen och konsten är viktiga delar av samhällsutvecklingen och en förutsättning för vår demokrati. Yttrandefriheten kläs i ord, bild och rörelse”.⁷³ Samtidigt klargörs det hur ”[d]en breda kulturen kan motiveras instrumentellt då den skapar sammanhållning och identitet och levandegör kulturarven”.⁷⁴ Det är i likhet med vad det gäller avsikten med kulturplanering: ”Kulturplaneringens huvudsyfte är att med hjälp av kultur i vid bemärkelse skapa en socialt hållbar och attraktiv livsmiljö och en stad med stark identitet och profil.”⁷⁵ Staden blir till ett varumärke och kulturen ett redskap att använda för att göra den tilltalande och åtråvärd.

Stadens utseende är av vikt då ”[b]yggnadskulturens betydelse för en stads karaktär och identitet är fundamental”.⁷⁶ Ännu en aspekt av stadens visuella uppfattning som är av betydelse handlar om kulturplaneringens ansvarsområden:

Ytterligare en del av kulturplaneringen är att planera för utsmyckning och konstnärlig gestaltning i offentliga miljöer. Här utgör stadens stadsmiljöpolicy ett viktigt dokument som syftar till att skapa en gemensam utgångspunkt så att markbeläggning, möblering, ljus med mera skapar en sammanhållen gestaltning som stärker stadens karaktär.⁷⁷

⁷¹ Kulturnämnden, s. 11.

⁷² Kulturnämnden, s. 8.

⁷³ Kulturnämnden, s. 8.

⁷⁴ Kulturnämnden, s. 19.

⁷⁵ Kulturnämnden, s. 22.

⁷⁶ Kulturnämnden, s. 22.

⁷⁷ Kulturnämnden, s. 24.

Vad som åsyftas är att skapa en samlad bild och idé av staden och vad den står för, där det visuella projektet fyller en viktig funktion i imageskapandet av staden. Samverkan uppmuntras i programmet mellan bland annat förvaltningar, bolag och andra aktörer, då det ”skapar förutsättningar för ett rikare och mer differentierat kulturutbud i stadens alla delar”.⁷⁸ Här betonas således det partnerskap som är betydelsefullt för entreprenörsurbaniseringen, relationen mellan privat-offentlig. Den profit som går att uppnå genom samarbete, kan riskera att ske på samhällets bekostnad. Det är inte nödvändigtvis fallet, däremot orsakar det vissa otydligheter då offentliga strukturer och regelverk inte tillämpas i samma utsträckning, så som att offentlighetsprincipen frångås.⁷⁹

Denna samverkan gör sig även gällande i idén att ”[f]inansiering av kultur och konst ska betraktas som en strategisk investering med betydelse för hela samhällsekonomin”.⁸⁰ Det belyser hur hela samhället, offentlig som privat sektor, vinner på gemensamma satsningar av kultur. Kreativa näringars samhällsinverkan lyfts fram som särskilt väsentliga och gynnsamma.⁸¹ Det poängteras att det krävs stöd i form av bidrag men menar att ”[d]etta hindrar dock inte medfinansiering på annat sätt”.⁸² Samtidigt som ”[a]lla sådana initiativ måste villkoras med att konstens integritet, oberoende och egenvärde kan hävdas”.⁸³ Det ena behöver inte utesluta det andra, dock kan det medföra en risk när privata finansiärer går in och möjliggör för projekt som de vill stödja. Det handlar således om ett aktivt urval vilket därtill kan leda till att företag enbart stöder projekt som på olika sätt gynnar dem.

Med dessa exempel blir det framför allt tydligt att det handlar om en betoning av Göteborg som ett attraktivt varumärke, där kultur blir ett medel för att marknadsföra staden. Exemplet synliggör kommunfullmäktiges vision av staden och hur den skall förverkligas. Kultur skall utgöra stadens identitet och därigenom kan staden profitera på kultur och de möjligheter som därmed skapas. Det redogjordes för tidigare att detta var en tendens som skedde redan på 1990-talet då kulturpolitiken fick en ny roll för regionernas tillväxt, vilket berodde på den ökade konkurrensen mellan städer. Samtidigt väcker det tankar om var gränsen går

⁷⁸ Kulturnämnden, s. 12.

⁷⁹ Franzén, Hertting, och Thörn, *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, s. 166.

⁸⁰ Kulturnämnden, ”Göteborgs stads kulturprogram”, s. 12.

⁸¹ Kulturnämnden, s. 12.

⁸² Kulturnämnden, s. 13.

⁸³ Kulturnämnden, s. 13.

när det gäller en instrumentell syn på kultur och konst. Om det nu finns en sådan gräns att tala om, går det att åberopa kultur utan att det innebär en instrumentalisering, eller är det en omöjlig ekvation?

Statens konstråd

Varje år får Statens konstråd ett regleringsbrev från regeringen som avser verksamhetens uppdrag, mål och finansiering. I regleringsbrevet för budgetåret 2018 finns det framför allt en aspekt som är framträdande: Samverkan. Samarbete betonas som viktigt då det i deras uppdrag ingår ”att föra samman olika aktörer i landet för samverkan och kunskapsutveckling”.⁸⁴ Likaså handlar det om att konstrådet skall ”samordna arbetet med att främja samtidskonstens utveckling och spridning i landet”.⁸⁵ Det som artikuleras med denna samverkan handlar snarare om en bildningsaspekt, då det är Statens konstråds uppgift att genom samarbeten ge en vidare förståelse för samtidskonst. Snarare än att uppnå profit betonas vikten av områdets utveckling.

Samtidigt är det möjligt att detta samarbete i praktiken ser annorlunda ut: vilka samarbeten blir finansierade och vilka får vara med i samarbetet? En skillnad som framträder, i förhållande till Göteborgs stads kulturprogram, är att det snarare handlar om en mångfald och förnyelse då Statens konstråd själva i årsrapporten från år 2017 hävdar att samverkan är ”en grundförutsättning för nya perspektiv, kvalitativt nytänkande och nyskapande resultat”.⁸⁶ Samverkan i den kontexten syftar till bejakandet av variationen och berikandet i mötet och vad de genererar för nya erfarenheter. Samtidigt handlar det om att föregå med gott exempel för att visa på hur dessa samarbeten bör se ut:

Under året har Statens konstråd initierat årliga möten med de statliga fastighetsägare som vi arbetar närmast med: Trafikverket, Specialfastigheter, Akademiska Hus, Jernhusen och Statens fastighetsverk. Detta för att skapa samsyn kring hur staten kan agera förebildligt och för att kunna skapa fler strategiska samarbeten. Bland de statliga fastighetsägarna kan framhållas nära

⁸⁴ Regeringen, Kulturdepartementet och Ekonomistyrningsverket, ”Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens konstråd”, s. 4, åtkomstdatum 28 april 2018, <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=19040>.

⁸⁵ Regeringen, Kulturdepartementet och Ekonomistyrningsverket, s. 4.

⁸⁶ Statens konstråd, ”Statens konstråds årsredovisning 2017” (Statens konstråd), s. 12, åtkomstdatum 29 april 2018, <https://statenskonstrad.se/app/uploads/2018/02/Arsredovisning-2017-4.pdf>.

samverkan med Trafikverket i projektet för Västlänken i Göteborg där nya metoder utvecklas för att konsten ska vara med mycket tidigt i planeringsprocessen.⁸⁷

Samverkan sker med avsikt att sätta konsten i första hand och vad som blir gynnsamt eller mer strategiskt för konsten. En av konstrådets främsta uppgifter är att främja utvecklingen av den offentliga konsten och ”att sprida kunskap om den offentliga konstens betydelse för hållbar samhällsutveckling i ett brett perspektiv”.⁸⁸ Vikten ligger därav snarare på konstens autonomi, och även om det här handlar om konstens betydelse för samhällsutvecklingen så åsyftas inte attraktionskraften i konsten.

Däremot synliggörs attraktionskraften i regeringsuppdraget ”Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer” som Statens konstråd arbetade med under åren 2010–2013 tillsammans med Riksantikvarieämbetet, Boverket och Arkitektur- och designcentrum. Syftet med uppdraget var grundat i ett behov av att utveckla och stärka en helhetssyn av konstnärliga gestaltningar i planering och byggande av det offentliga rummet. ”En bred samverkan mellan gestaltande kompetenser i planering och byggande kan öka miljöernas sociala, kulturella, ekonomiska och ekologiska värde såväl för enskilda aktörer som för samhället i stort.”⁸⁹ Uppdraget handlade om det ekonomiska incitamentet, att konsten bidrar till en attraktiv miljö.

En viktig del av konstrådets uppdrag är förmedlingen och spridningen av kunskap om offentlig konst, framför allt samtidskonst. ”Genom tvärdisciplinära metoder som väger in både konst och stadsutveckling kan även metoder och processer för ökat invånarinflytande utvecklas”.⁹⁰ Delaktighet var något som även lyftes fram i Göteborgs stads kulturprogram, likväl framkommer det flera gånger i konstrådets årsredovisning från år 2017. Med exempel från olika projekt och satsningar poängteras att människors medverkan är en viktig del i det demokratiska samhället. Det blir tydligt att det handlar om ett aktivt inkluderande:

⁸⁷ Statens konstråd, s. 57.

⁸⁸ Statens konstråd, s. 4.

⁸⁹ Henrik Orrje och Anna Lindholm, *Konsten att gestalta offentliga miljöer: samverkan i tanke och handling* (Stockholm: Statens konstråd, 2013), s. 9.

⁹⁰ Statens konstråd, ”Statens konstråds årsredovisning 2017”, s. 19.

Inom regeringsuppdraget *Konst händer* har vi definierat termen invånarinflytande istället för medborgardialog för att markera att vi inkluderar även personer som bor i Sverige men som inte är medborgare. I uppdraget sker samarbete med asylsökande arkitekter från Syrien, med en grupp somaliska kvinnor i Göteborg och med ett av Migrationsverkets boenden i Boden.⁹¹

Det handlar om att engagera alla människor i samhället och göra dem delaktiga i skapandet av konst i det offentliga rummet. Samtidigt framgår det att det tidigare målet med bildningsideal här förändras radikalt till att i stället verka demokratiskt, konsten får en demokratiseringsroll. Werner menar med sin teori att initiativ i likhet med detta är skendemokratiska, då fokus enbart riktas mot närområdet och inte medför ett större inkluderande i samhället i stort.⁹² Även om Statens konstråds uppgift fortsatt är starkt förankrat i fostran och att sprida kunskap om konsten i demokratins namn, utgör vikten av engagemang en förskjutning för demokratin till att det är något som görs via kultur än ett politiskt system. En tydlig skillnad som framgår i relation till Göteborgs stad är att Statens konstråd handlar på uppdrag från regeringen vilket medför att deras mål präglas av ett pedagogiskt kunskapsyfte i förhållande till kulturprogrammet som snarare utgör Göteborgs stads vision. Konstrådet bistår med områdesexpertis vars åligganden är kunskapsförmedling och att bredda allmänhetens förståelse av konst och framför allt samtidskonst.

Ljus- och vattenspelet

Initiativet till ljus- och vattenspelet har sitt ursprung i det uppdrag som kommunfullmäktige gav byggnadsnämnden år 2006. Programmet utformades av Göteborgs stads stadsbyggnadskontor med syftet att ta fram en vision för utvecklingen och upprustning av området kring Heden och Kungsportsavenyn.⁹³ I programmet poängteras hur viktiga dessa platser är: de utgör stadskärnan och stadens identitet likväl som de är av vikt för hela regionen. En betydelsefull avsikt som lyfts fram med programmet formuleras i följande mening: ”Ambitionen är att nå en samsyn – en gemensam vision för hur området kan utvecklas långsiktigt och hållbart.”⁹⁴ Det handlar om att uppnå en konsensus mellan alla de parter som är verksamma i området, vilket således inkluderar såväl privata som offentliga aktörer. Det förstärks av att programmet hade en samrådsprocess vars ändamål var att öppna en dialog

⁹¹ Statens konstråd, s. 54.

⁹² Werner, *Postdemokratisk kultur*, s. 32, 95, 108.

⁹³ Åsa Askergren, Kristina Hultström, och Ida Brogren, *Program för utveckling av Heden och Avenyn* (Göteborg: Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret, 2009), s. 5.

⁹⁴ Askergren, Hultström, och Brogren, s. 5.

mellan myndighet, allmänhet och särskilda berörda såsom näringsidkare och fastighetsägare. Det poängteras att "[f]ör ett bra slutresultat krävs en samsyn mellan många olika parter".⁹⁵

Utöver den starka och upprepade betoningen av samsyn innehåller programmet två av de utmärkande kännetecknen för entreprenörsurbanisering: imageskapande förenat med marknadsföring och tillväxtstrategier. Detta framgår tydligt i formuleringen om att programmet skall "vara en framgångsfaktor som bidrar till att stärka varumärket Avenyn".⁹⁶ Det syftar till att skapa attraktiva mötesplatser vilket är förenat med att göra staden konkurrenskraftig. Det konstateras att "[s]täder och regioner konkurrerar nationellt och internationellt med varandra om att locka människor och kapital."⁹⁷ De skyler således inte intentionerna utan programmet utgör ett tydligt exempel på en kapitalistisk stadsplanering i enighet med entreprenörsurbaniseringens tecken. Framför allt då det explicit står att programmet skall "tillvara exploateringsviljan" i området.⁹⁸

I en globaliserad värld är det allt viktigare att stärka stadens identitet. En attraktiv stadsmiljö med ett intressant innehåll skapar förutsättningar för ett rikt och sjudande stadsliv. Heden och Avenyn är en del av Göteborgs identitet. Det är viktigt för attraktivitet och konkurrenskraft att ta till vara och utveckla det unika i området.⁹⁹

En vidareutveckling av programmet för utvecklingen av Heden och Kungsportsavenyn utgör gestaltningsprogrammet för Kungsportsavenyn och Lorensberg med omkringliggande område som upprättades av Stadsbyggnadskontoret tillsammans med Trafikkontoret, Park- och naturförvaltningen samt organisationen Trygg, vacker stad¹⁰⁰. I referensgruppen ingick representanter från Stadsteatern, Kulturförvaltningen, stadsdelsförvaltningen Centrum, Avenyföreningen, fastighetsägarna samt Göteborg & Co. Gestaltningsprogrammet utformades "under bred samverkan och dialog", det fanns även möjlighet för allmänheten att beskåda och diskutera förslagen på olika platser runtom i stadens centrum.¹⁰¹

⁹⁵ Askergren, Hulterström, och Brogren, s. 7.

⁹⁶ Askergren, Hulterström, och Brogren, s. 6.

⁹⁷ Askergren, Hulterström, och Brogren, s. 11.

⁹⁸ Askergren, Hulterström, och Brogren, s. 6.

⁹⁹ Askergren, Hulterström, och Brogren, s. 17.

¹⁰⁰ Mellan 2005–2018 var Trygg, vacker stad en organisation inom Göteborg Stad med syfte att skapa tryggare och vackrare platser i staden. Sedan 2019 är det en enhet inom park- och naturförvaltningen.

¹⁰¹ Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, "Gestaltningsprogram – remissversion" (Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret, 20 juni 2013), s. 29,

Det finns tre övergripande mål med gestaltningsprogrammet: att forma en unik destination, skapa stadens främsta konst- och kulturstråk samt maximera tillgängligheten.¹⁰² Gestaltningsprogrammets vision är att ”Avenyn ska bli en utåtriktad praktgata med internationell attraktionskraft och en puls för hela regionen. Avenyn ska sticka ut och forma en egen identitet som lyfter bilden av Göteborg bland europeiska städer.”¹⁰³ Även här blir det tydligt att staden skall bli attraktiv för att locka till sig besökare. Kulturen blir således ett medel för att uppnå det: ”Utveckla konst och kultur som identitetsskapande kärnvärden för Avenyn.”¹⁰⁴

Vattnet lyfts fram som ett betydande element som skall utgöra ett påtagligt intryck på platsen, vilket även knyts an till den befintliga skulpturen *Poseidon* och dess upphovsman Carl Milles idé om brunnskarer som skulle vara till för barn. Visionen till ljus- och vattenspelet härstammar således från gestaltningsprogrammets intentioner med en vatteninstallation.¹⁰⁵ Det kan därav förstås som en förlängning av *Poseidon* och Göteborgs förankring till vatten, vilket är en av entreprenörsurbaniseringens strategier om att tillskriva staden element och bygga upp en identitet för att därigenom stärka dess varumärke.

Det är av vikt att poängtera att programmet och gestaltningsprogrammet som behandlas utgör ett visionsdokument och det finns ingen projektplan för det ljus- och vattenspiel som uppfördes. Efter otaliga kontakter med den ansvariga projektledaren så fick jag det som fanns att tillgå – en slutrapport. Rapporten syftar till att summera projektet för att tillvarata lärdomarna och underlätta i kommande arbete med stadsutvecklingen. Den är en projektutvärdering utförd av CANEA, ett företag som arbetar med utbildningar, konsulttjänster och IT-lösningar, på uppdrag av Trafikkontoret. Rapporten är baserad på dokumentgranskning och intervjuer av ett 30-tal personer, vilka främst består av kommunanställda som arbetat

[http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Centrala%20G%C3%B6teborg%20-%20Stadsmilj%C3%B6upprustning%20Kungsportsavenyen-Gestaltningsprogram-Remissversion%20av%20Gestaltningsprogrammet/\\$File/Gestaltningsprogram.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Centrala%20G%C3%B6teborg%20-%20Stadsmilj%C3%B6upprustning%20Kungsportsavenyen-Gestaltningsprogram-Remissversion%20av%20Gestaltningsprogrammet/$File/Gestaltningsprogram.pdf?OpenElement)

¹⁰² Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, s. 4.

¹⁰³ Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, s. 1.

¹⁰⁴ Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, s. 22.

¹⁰⁵ Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, s. 11–15; Trafikkontoret Göteborgs Stad, ”TN § 190/16 Tjänsteutlåtande Yrkande från (MP), (S), (V) angående Den nya fontänen på Avenyn”, 15 juni 2016, s. 5, [http://www5.goteborg.se/prod/intraservice/namndhandlingar/samrumportal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/ce950cc082c3f996c1257fd50043b391/\\$FILE/%C2%A7%20190.1%20Tjansteutlatande%20Yrkande%20fran%20MP%20S%20V%20angaende%20Den%20nya%20fontanen%20pa%20Avenyn.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/intraservice/namndhandlingar/samrumportal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/ce950cc082c3f996c1257fd50043b391/$FILE/%C2%A7%20190.1%20Tjansteutlatande%20Yrkande%20fran%20MP%20S%20V%20angaende%20Den%20nya%20fontanen%20pa%20Avenyn.pdf)

med projektet.¹⁰⁶ Vad som blir tydligt i och med rapporten är att de tagit hänsyn till den kritik som riktades mot projektet, vilken möjligen även ligger till grund för uppföljningen.

I sammanfattningen över rapporten framgår det att en av erfarenheterna var att "[p]rojektet har uppfattat en otydlighet kring vem som tar beslut om gestaltningen när byggnationen börjat och behöver ändras. Vid stora förändringar är det extra viktigt att beslut fattas av rätt instans."¹⁰⁷ Det framgår således att ett av projektets största problem var avsaknaden av ansvarig person och tydlig projektägare, vilket förklarar osäkerheten i beslutsfattandet. Möjligtvis är det en orsak till att det saknas dokumentation gällande projektet, bristen på en ansvarig. En av anledningarna till det var att Trafikkontoret hade antagit nya allmänna projektformer, då de tidigare inte haft några utan olika former tillämpades av de verksamma personerna. Dock var de nya former inte satta vid starten för projektet, vilket ledde till att man gick från ett fördjupat gestaltungsförslag till projektering och utförande. Ytterligare en faktor var att projektet hade en pressad tidsram, dels för att platsen rymmer flera evenemang och arbetet skulle begränsade framkomligheten. Dessutom var projektet budgeterat för år 2016 och var därav tvunget att påbörjas.¹⁰⁸

Ljus- och vattenspelet har inte tillkommit genom enprocentregeln. Det framgår i remissversionen av gestaltungsprogrammet att man ämnade tillämpa enprocentregeln för en integrerad konstnärlig utsmyckning.¹⁰⁹ Dock är det inte specifikt ljus- och vattenspelet som åsyftas i programmet. Uppdraget om vattenspelet gick till företaget Norconsult, verksamma som rådgivare inom samhällsplanering och projektering.¹¹⁰ Den planerade budgeten för den totala upprustningen vilket inkluderar ljus- och vattenspelet var 30 miljoner, men den totala kostnaden slutade på grund av de trafiksäkerhetsåtgärder som var nödvändiga att göra på 36 miljoner.¹¹¹

¹⁰⁶ Trafikkontoret, "Projektuppföljning för projektet 'Nedre delen av Götaplatsen'" (Göteborgs stad, 28 november 2017), s. 5.

¹⁰⁷ Trafikkontoret, s. 3.

¹⁰⁸ Trafikkontoret, s. 6–8.

¹⁰⁹ Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, "Gestaltungsprogram – remissversion", s. 22.

¹¹⁰ Göteborgs stad, "Götaplatsen – stadens finrum", åtkomstdatum 17 april 2018, <http://goteborg.se/wps/portal?uri=gbglnk%3a20164181526238>.

¹¹¹ Göteborgs Stad, "TN § 190/16 Tjänsteutlåtande Yrkande från (MP), (S), (V) angående Den nya fontänen på Avenyn", s. 9.

Projektet utgår från det ovan nämnda gestaltningsprogrammet, dock förutsatte det att man skulle leda bort den kollektivtrafik som trafikerar där. Det stod klart tidigt att det inte var möjligt att genomföra, men trots det valde man att gå vidare med idén om en ”rain garden”¹¹² från det fördjupade gestaltningsprogrammet. Det visade sig att det inte var genomförbart då en sådan krävde mer vatten än vad som var möjligt att avleda från Kungsportsavenyn.¹¹³ Därav behövde gestaltningen göras om ytterligare en gång och som det står i rapporten: ”Det som är på plats idag i mitten på Avenyn är inte det som var beskrivet i utkast till direktivet, men är i linje med Gestaltningsprogrammet.”¹¹⁴ Rapporten visar att det var på grund av omarbetningen av projektet som det inte fanns något att visa för allmänheten och intressenterna. Det gav upphov till den kritik som projektet sedermera fick, vilket visar på vikten av samförstånd, som även betonas i rapporten. Dels vad det gäller ett samförstånd för projektet och dess aktörer men likväl för att kommunicera till allmänhet och intressenter.¹¹⁵

I rapportens sista del har författarna valt ut synpunkter som framgått vid intervjuerna vilka syftar till att underlätta vid kommande projekt på Kungsportsavenyn. En av dessa är av särskilt intresse här: ”Om konst ska vara med i kommande gestaltning så ska Göteborgs Konst och kulturförvaltningen vara med i gestaltningen. En procent regeln [sic!] är den fria konsten och är en separat enhet.”¹¹⁶ Vilket uppfattas som en kritik av att man valde att inte använda sig av någon konstnär vid det här fallet. Journalisten Mark Isitt har skrivit flera kritiska artiklar i *Göteborgs-Posten* om ljus- och vattenspelet. I artikeln ”En skiss på något som liknade en servett – så såg tredje förslaget ut” har Isitt samtalat med en skulptör som var inbjuden till en dialog angående projektet men hen påpekar att det rann ut i sanden.¹¹⁷ Av rapporten att döma framgår det tydligt att det varit en process kantad av problem och tvivelaktiga beslut, därav blir kritiken som verket fått i media och av allmänhet befogad. Därtill vittnar rubriken av Isitts artikel på bristen av dokumentation och att offentlighets-

¹¹² Rain garden är en växtbädd som används för att leda bort regnvatten.

¹¹³ Trafikkontoret, ”Projektuppföljning för projektet ”Nedre delen av Götaplatsen””, s.7, 11, 15.

¹¹⁴ Trafikkontoret, s. 15.

¹¹⁵ Trafikkontoret, s. 10, 12.

¹¹⁶ Trafikkontoret, s. 17.

¹¹⁷ Mark Isitt, ”En skiss på något som liknade en servett – så såg tredje förslaget ut”, *Göteborgs-Posten*, 22 april 2016, <https://www.gp.se/kultur/kultur/en-skiss-p%C3%A5-n%C3%A5got-som-liknade-en-servett-s%C3%A5-s%C3%A5g-tredje-f%C3%B6rslaget-ut-1.197915>.

principen frångås, till förmån för en ofullständig skiss vilken kan liknas vid minnesanteckning och som det framgår av artikeln var den inte till för att visas.¹¹⁸

Ljus- och vattenspelet kan i mångt och mycket förstås som en produkt av entreprenörsurbaniseringens konsekvenser, sett till visionsdokumenten är det uppenbart att det fanns en grandios plan att göra Kungsportsavenyn till en paradgata värd namnet. Likaså vad det gäller bristen på dokumentationen av beslutsfattandet angående verket är det tydligt att offentlighetsprincipen inte tillämpats.

Evig anställning

Evig anställning är ett av de fyra konstverken som ingår i den konstnärliga gestaltningen av Västlänkens stationer som har en budget på cirka 6,5 miljoner per station. Det är snarare en promille, än en procent, av den totala budgeten för Västlänken som år 2009 beräknades till 20 miljarder.¹¹⁹ ”Kronotopia” är det konstprogram som tagits fram för Västlänkens gestaltningar. Avsikten med programmet är att forma ett förhållningssätt och en tematik till de konstnärliga gestaltningarna. Programmet syftar till att etablera en samsyn med uppdragsgivarna, och för att ge en tematik till de tävlingar som utlystes, så att konstnärerna som sökte fick en utgångspunkt att förhålla sig till i skapandet av bidragen. De som har utformat programmet är representanter från Trafikverket, Statens konstråd, Västtrafik, Konstenheten Västra Götalandsregionen, Stadsbyggnadskontoret Göteborg, Göteborg Konst samt White arkitekter/ÅF Infrastructure.¹²⁰ Det framgår på flertalet ställen att syftet likväl handlar om att skapa en samförståelse mellan parterna:

Projektens parter har uppfattningen att oavsett om huvudman är stat, region eller stad är det nödvändigt att ha en samsyn gällande de konstnärliga gestaltningsperspektiven för att kunna ta ett konstnärligt helhetsgrepp om anläggningen och dess omgivande stadsmiljöer. Detta

¹¹⁸ Mark Isitt, ”En skiss på något som liknade en servett – så såg tredje förslaget ut”.

¹¹⁹ Åke Lundgren, ”De vann konstkampen om Haga och Korsvägen”, *Västsvenska paketet* (blog), åtkomstdatum 20 november 2019, <https://www.vastsvenskapaketet.se/nyhet/de-vann-konstkampen-om-haga-och-korsvagen/>; Trafikverket, ”Hela Västlänken ingår i budgeten”, Trafikverket, åtkomstdatum 20 november 2019, <https://www.trafikverket.se/nara-dig/Vastra-gotaland/vi-bygger-och-forbattrar/Vastlanken---smidigare-pendling-och-effektivare-trafik/Insandarsvar-Vastlanken/2014/2014-08/Hela-Vastlanken-ingar-i-budgeten/>.

¹²⁰ Göteborgs stad, ”Kronotopia: Övergripande konstprogram för Västlänken och Olskroken planskildhet” (5 februari 2016), s. 2, <http://www.goteborgkonst.com/wp-content/uploads/2015/02/Konstprogram-Vastlanken-2016-02-05.pdf>.

konstprogram är en avsiktsförklaring mellan huvudmännen och en överenskommelse om en gemensam övergripande konstnärlig tematik.¹²¹

Ändamålet med programmet är inte att definiera konsten och inbegriper ingen beskrivning om vad som önskas av konstnärerna. Tvärtom hävdas att "[e]tt generöst tolkningsutrymme fredas för konstnärernas respektive arbetsprocess, vilket är av yttersta vikt för att en hög integritet i det konstnärliga gestaltungsarbetet ska kunna säkerställas".¹²² Visserligen kan det uppfattas motsägelsefullt, dock avser programmet snarare att involvera de olika aktörerna i vikten av att konsten skall integreras tidigt för att undvika bli ett adderat föremål.¹²³ Det tydliggörs att i stället för att sätta ramar för konsten skall programmet motivera och förtydliga för huvudmännen betydelsen av konstnärlig utformning och vad den kan medföra. På så sätt utgör tematiken en ingång för konstnärerna att förhålla sig till och en samförståelse för projektets alla parter.

Även om konsten motiveras i termer av dess autonomi, så ges det uttryck för dess attraktionskraft: "Gestaltning av infrastukturlandskapet i Olskroken är utmanande men kan ha stor genomslagskraft och konsten kan i det sammanhanget ha en viktig roll i skapandet av Göteborgs identitet."¹²⁴ Vilket ger uttryck för en instrumentell syn på konsten, då den motiveras genom sin potential att vara identitetsskapande för staden. Det uttrycks även i projektplanen då det övergripande syftet med samverkan är formulerad som så:

Västlänken ska ha en sammanhållen gestaltning samtidigt som varje enskild miljö ska ha sin egen identitet. Syftet med samverkan mellan Trafikverket och Statens konstråd är att skapa goda förutsättningar för vitala och mångfasetterade offentliga miljöer där konsten spelar en viktig roll. En ambition i projektet är att konsten ska vara en del av en helhetsgestaltning och inte upplevas som ett tillägg i en redan färdig struktur. Genom tidig samverkan vill båda parter verka för nyskapande stationsmiljöer med god verkshöjd.¹²⁵

¹²¹ Göteborgs stad, "Kronotopia: Övergripande konstprogram för Västlänken och Olskroken planskildhet", s. 7.

¹²² Göteborgs stad, "Kronotopia: Övergripande konstprogram för Västlänken och Olskroken planskildhet", s. 7.

¹²³ Göteborgs stad, "Kronotopia: Övergripande konstprogram för Västlänken och Olskroken planskildhet", s. 7.

¹²⁴ Göteborgs stad, "Kronotopia: Övergripande konstprogram för Västlänken och Olskroken planskildhet", s. 12.

¹²⁵ Trafikverket, "Projektplan: för Trafikverkets och Statens konstråds samverkan avseende de konstnärliga gestaltningarna i västlänken och Olskroken planskildhet", 17 februari 2016, s. 1.

Identiteten utgör därmed ett viktigt incitament för konsten, samtidigt som den skall vara unik såväl som enhetlig. Parallellt betonas konstens betydelse för det offentliga rummet och att den skall involveras i ett tidigt stadium. Det poängteras flertalet gånger hur programmet ”är en skriftlig överenskommelse mellan huvudmän och som ska garantera en samsyn”.¹²⁶ Det visar på hur viktigt konsensus är och att det rentav skall garanteras, vilket bekräftar idén om hur betydelsefull samförståelsen är – att sträva mot ett gemensamt mål. Samstämmighet utgör på så vis en grundförståelse av ett projekt. Det förstärker ytterligare att det inte är utformningen av konsten som är i fokus, utan snarare *idén* om den konstnärliga gestaltningen i det offentliga rummet utan att konsten därmed instrumentaliseras. I inbjudan till tävlingen för de konstnärliga gestaltningarna av stationerna Haga och Korsvägen blir detta även påtagligt:

Projektets vision är att konstnärerna får inflytande över gestaltningen, dvs. är delaktiga i utformningen av de arkitektoniska rummen och samverkar med arkitekt och konstruktör så att miljöerna blir unika. [...] Möjligheter skapas på så sätt för de tävlande konstnärerna att utifrån sina konstnärliga idéer finna optimala placeringar samt skapa förutsättningar för oförutsedda kvalitéer vad gäller gestaltning, placering och uttryck.¹²⁷

Att integrera konsten tidigt i projektet avser dels att få möjlighet skapa platsgestaltningar till fördel för projektet samtidigt som det även medför en möjlighet för konsten. Vad som åsyftas är att tillvarata konstnärernas möjligheter i det offentliga rummet och ett bejakande av konsten autonomi – där konsten snarare är ett *aktivt* än ett passivt pålägg. Detta blir än tydligare i valet av det vinnande konstverket för Korsvägens nya station *Evig anställning*. Det var en jury som utsåg vinnaren och deltagarna i den var: fyra personer från Trafikverket, två från Statens konstråd, en från Konstenheten Västra Götalands Regionen, en från Göteborg konst, en bebyggelseantikvarie samt två utomstående – en konstnär och en curator. Av de mötesanteckningar som finns att tillgå från juryns möten är de som är intressanta, och även de mer omfattande, från det fjärde mötet då vinnarna utsågs.¹²⁸ I protokollet från mötet står att läsa:

¹²⁶ Trafikverket, s. 3.

¹²⁷ Statens konstråd, Trafikverket, ”Inbjudan till tävling – Kronotopia: Haga och Korsvägen, Tävlning 2” (2017), s. 4, http://wp.konstnarsalliansen.se/wp-content/uploads/2017/02/inbjudan_till_tavling_kronotopia_haga_korsvagen-1.pdf.

¹²⁸ ”Konsttävling Kronotopia 2: Jurymöte 4 – bedömning” (Inobi, 5 oktober 2017), dokument från Statens konstråd, Stockholm.

Eternal Employment erbjuder på ett både humoristiskt och kritiskt sätt en utvidgad förståelse av Kronotopia-temat i förhållande till Korsvägen vars pulserande karaktär med aktiviteter och kommersialism präglar området. Här, mitt i stadens evenemangscentrum föreslår *Eternal Employment* en performance som på ett utstuderat sätt belyser kopplingar mellan den enskilda individens vardag och den globala ekonomins abstrakta rörelser.¹²⁹

Verket har delvis en tematik att förhålla sig till men samtidigt sätts det här i kontext till området som det skall vara i och berättigas därigenom. På så vis kan verket förstås som en motpol den kapitalistiska samtiden. Vidare lyder motiveringen:

Eternal Employment utgår från arbetets roll i övergången till ett postindustriellt samhälle, fokuserar på samtidens arbetsvillkor och möjliggör en reflektion över arbetsförhållanden. Idéförslaget utgår från nationalekonomen Thomas Pikettys tes att investerat kapital växer snabbare än vad lön för arbete gör, vilket leder till ökade klyftor i samhället och utmanar principen om den enskilde individens möjligheter i ett meritokratiskt samhälle.¹³⁰

Verket motiveras på så vis genom sin placering på Korsvägen, vilket är ett stenkast från Kungsportsavenyn, Liseberg, Svenska Mässan och Scandinavium. Platsen utgör centrumet för vad som kallas Göteborgs evenemangsstråk. Därigenom berättigas verkets idé på grund av kontrasterna i dess kritiska utgångspunkt och dess kommersiella placering. Samtidigt menar juryn ”detta innovativa idéförslaget uppvisar ett djupt originellt koncept med hög konstnärlig verkshöjd som på ett påfallande vis vidgar begreppet om vad offentlig konst kan vara.”¹³¹ Det motiveras således även genom att det är nyskapande med sin originella idé. Därav finns det en spänning i valet av verket då konsten först berättigas som identitetsskapande för att sedan i motiveringen av valet betonas genom sin kritiska potential i relation till placeringen. Att Goldin och Senneby, konstnärerna bakom verket, är välrenommerade och har varit en omtalade i konstvärlden sedan början 2000-talet skall inte ha påverkat valet dock är det en beaktansvärd detalj. Att verket därav tillskrivs en viss status i konstvärlden och sätter Göteborg på samtidskonstens karta.

¹²⁹ ”Konsttävling Kronotopia 2: Jurymöte 4 – bedömning”, s. 3.

¹³⁰ ”Konsttävling Kronotopia 2: Jurymöte 4 – bedömning”, s. 3.

¹³¹ ”Konsttävling Kronotopia 2: Jurymöte 4 – bedömning”, s. 4.

Reaktioner på verken

Både ljus- och vattenspelet och *Evig anställning* väckte tidigt starka känslor och diskussioner föregick i dagspress, kulturtidskrifter och på sociala medier. Kritiken tog sig skiftande uttryck och det är illustrativt att se den respons verken mötte. Avsikten är att skapa en bild av de uppfattningar som yttrades om de två verken. Det är således inte en kartläggning eller fulltäckande studie av dessa, utan här lyfts några exempel fram som snarare ger en inblick av tongångarna i debatterna.

I en ledarkrönika för *Göteborgs-Posten* går Peter Hjärne hårt åt både ljus- och vattenspelet och *Evig anställning* när han kritiserar ett gestaltungsförslag från förvaltningen Kretslopp och vatten. Hjärne går dock först ut med felaktiga uppgifter då han påstår att Kretslopp och vatten planerar att lägga tio miljoner på konstnärlig gestaltning i staden för att ta vara på regnvatten. Kretslopp och vatten förtydligar då att det i själva verket handlade om kommunens enprocentregel där en procent av Kretslopp och vattens budget, 500 000 kr, skulle finansiera en gestaltning men med förhoppning om att nå tio miljoner genom bidrag från andra förvaltningar och privata donationer.¹³² Hjärne hävdar att detta förslag kan medföra att göteborgarna utvecklar ett motstånd till konstgestaltningar och drar paralleller till ljus- och vattenspelet vilket ”förskräcker”. I likhet med *Evig anställning* som Hjärne hävdar ”lär varken öka förståelsen eller sympatin för konst eller för Västlänken”.¹³³

Ett liknande exempel är det första april-skämt som *Kungälv-Posten* publicerade om en parafra på *Evig anställning*. Där lurades Kungälvborna tro att det nya resecentrumet, som skulle färdigställas i Kungälv sommaren år 2018, skulle anställa en person på livstid. Artikeln menade att konstverket i Göteborg var en så god idé att det inspirerade Kungälv till att göra detsamma.¹³⁴ Det dessa två exempel har gemensamt att de ironiserar över konsten, vilket väl illustrerar den ton som fanns både i media och bland allmänheten. Hjärne riktar även in sig på smakidealet om vad god konst bör vara snarare än på själva konstverket.

¹³² Göteborgs stad, Kretslopp och vatten, ”Dnr 0002_18 Mediabevakning februari 2018”, åtkomstdatum 10 oktober 2018, [http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/68EB6EA9D2D05833C12582500046415E/\\$File/12.%20Dnr%200002_18%20Mediabevakning%20till%20namnden%20feb%202018.pdf?OpenElement](http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/68EB6EA9D2D05833C12582500046415E/$File/12.%20Dnr%200002_18%20Mediabevakning%20till%20namnden%20feb%202018.pdf?OpenElement); Peter Hjärne, ”Hjärne: Grönköpingskt i Göteborg!”, *Göteborgs-Posten*, 4 februari 2018, <http://www.gp.se/1.5130626>.

¹³³ Hjärne, ”Hjärne”.

¹³⁴ Karin Henriksson, ”Reseentrum får en egen evigt anställd”, *Kungälv-Posten*, 1 april 2018, <https://kungalvsposten.se/nyheter/reseentrum-far-en-egen-evigt-anstalld/>.

I slutet av året 2017 fördes en diskussion i en av Nordens centrala tidskrifter för samtidskonst, nättidskriften *Kunstkritikk*. Det var en debatt emellan tidskriftens svenska redaktör Frans Josef Petersson som även är mångårig skribent på *Aftonbladets* kultursida och direktören för Statens konstråd Magdalena Malm. Diskussionen resulterade i fem artiklar, tre skrivna av Petersson och två svar av Malm.¹³⁵ Det började med en artikel från Petersson som starkt kritiserar valet av *Evig anställning*. Petersson hävdar att konstverket ”underminerar den sociala och demokratiska tradition som har utmärkt Statens Konstråd som institution”.¹³⁶ Han anmärker delvis på att förslaget är elitistiskt då det exploaterar andra, gör narr av arbetarna och således är en produkt av den liberala politiken.¹³⁷ Malm svarar med att det är uppenbart att Petersson bygger sitt resonemang på en felläsning.¹³⁸

Det framgår i alla Peterssons artiklar att en stor del av kritiken handlar om betydelsen av att Statens konstråd valde *Evig anställning* vilket han hävdar är att svika sitt uppdrag. Petersson lyfter fram betydelsen av denna institution dels för konsten men främst för samhället. Malm framhåller att valet av konstverket inte är hennes eget, utan ett beslut som tagits i samråd av en jury bestående av elva medlemmar där hon och en till var från Statens konstråd.¹³⁹ Vidare poängterar Malm: ”Den som känner till den lokala diskussionen i Göteborg vet att det pågår en kamp mellan dem som vill förminska staden till ett varumärke som säljs via event och dem som strävar efter en mer komplex bild av en verklig stad.”¹⁴⁰

Kommentaren av Malm är relevant av flera anledningar, dels för att hon artikulerar dessa skilda spår, det entreprenörsurbanistiska och det andra som här blir konstens autonomi. Likväl som denna autonomi blir ett försvar till valet av *Evig anställning*. Intressant med denna

¹³⁵ Frans Josef Petersson, ”Statens Konstråd sviker sitt sociala och demokratiska arv”, *Kunstkritikk*, 17 november 2017, http://www.kunstkritikk.se/kommentar/statens-konstrad-sviker-sitt-sociala-och-demokratiska-arv/?do_not_cache=1; Frans Josef Petersson, ”Ska vi Ha Arbetsgivarkonst Nu?”, *Kunstkritikk*, 22 november 2017, http://www.kunstkritikk.se/kommentar/ska-vi-ha-arbetsgivarkonst-nu/?do_not_cache=1; Frans Josef Petersson, ”Arbetsgivarkonst Är Inte Ett Steg Framåt”, *Kunstkritikk*, 6 december 2017, http://www.kunstkritikk.se/kommentar/arbetsgivarkonst-ar-inte-ett-steg-framat/?do_not_cache=1; Magdalena Malm, ”Statens Konstråd Försvaret Goldin + Senneby”, *Kunstkritikk*, 22 november 2017, http://www.kunstkritikk.se/kommentar/statens-konstrad-forsvarar-goldin-senneby/?do_not_cache=1; Magdalena Malm, ”Med Omsorg Om Arbetstagarens Förhållanden”, *Kunstkritikk*, 1 december 2017, http://www.kunstkritikk.se/kommentar/med-omsorg-om-arbetstagarens-forhallanden/?do_not_cache=1.

¹³⁶ Petersson, ”Statens Konstråd sviker sitt sociala och demokratiska arv”.

¹³⁷ Petersson; Petersson, ”Arbetsgivarkonst Är Inte Ett Steg Framåt”.

¹³⁸ Malm, ”Statens Konstråd Försvaret Goldin + Senneby”.

¹³⁹ Malm, ”Statens Konstråd Försvaret Goldin + Senneby”.

¹⁴⁰ Malm, ”Med Omsorg Om Arbetstagarens Förhållanden”.

diskussion är hur Petersson ser verket som ett hån mot stadens invånare och att Statens konstråds med sitt val snarare sviker allmänheten genom att välja ett enligt honom svårbegripligt elitistiskt verk. I likhet med hos Hjärne baseras kritiken på ett smakideal om den goda konsten. Samtidigt som det blir uppenbart, inte enbart genom denna diskussionen utan även i övrig kritik, att Statens konstråd misslyckats med sitt förmedlingsuppdrag om vad den offentliga konsten kan vara.

Statens konstråd har mottagit flertalet e-post från allmänheten gällande *Evig anställning*, bland annat intresseanmälningar till tjänsten som evigt anställd men framför allt en hel del kritik. Flera av meddelandena är korta och av hatisk karaktär: ”Är ni fullständigt från vettet? [...] Jag spyr på er. Ni absolut äcklar mig. Skäms så in i helvete.”¹⁴¹ Vidare är många kritiska till att konstverket finansieras med skattemedel:

Eternal Employment är något av det mest korkade jag har hört talats om på mycket länge. Ett sådant slöseri med skattemedel som ni håller på med skapar ett större förakt för det ni kallar konst. Sälj idén till privat sponsor! Vi skattebetalare skall inte betala för detta vansinniga slöseri med skattemedel.¹⁴²

Det finns ett längre e-post som antar ett likartat resonemang och som därtill ansluter sig till en kritik av entreprenörsurbaniseringen och mutskandalerna i Göteborg:

Som skattebetalare och medborgare protesterar jag å det skarpaste mot ert otroligt korkade och provocerande beslut att - för mina och andra skattepengar - låta en person *uppbära lön* för att bara *vistas* på den planerade stationen Korsvägen i Göteborg. [...] Jag anser att hela affären är ett hån mot alla arbetande personer - såväl inom offentliga som privata verksamheter - som dras med nedskärningar och stressade arbeten. Köer till sjukvården på grund av att resurserna är begränsade. [...] Hur tänkte ni egentligen?? Här i Göteborg får vi ständigt serverat oss olika kommunala skandaler - nu senast i veckan avslöjade stadsrevisionen att politiker och tjänstemän på en förvaltning och ett bolag åkt på utlandsresor som delvis vari nöjesresor. Det är inte för inte staden fått öknamnet Muteborg bland stadens invånare. Men frågan är om inte er nyhet övertrumfade alla tidigare felsteg och sänkte förtroendet till nya rekordlåga nivåer? Jag kräver att ni antingen omprövar detta historiskt stötande beslut. Om det här kommer utomlands får hela

¹⁴¹ E-post från anonym 1 till registrator@statenskonstråd.se, 25 oktober 2017, Inkomna e-post med synpunkter på *Evig anställning*, Statens konstråd, Stockholm.

¹⁴² E-post från anonym 2 till registrator@statenskonstråd.se, 28 oktober 2017, Inkomna e-post med synpunkter på *Evig anställning*, Statens konstråd, Stockholm.

landet skämmas å era vägnar. Om ni inte omprövar beslutet kan ni lika gärna avgå hela bunten och lämna över ert uppdrag till någon som har bättre respekt för människor och våra skatter än ni tycks ha. [sic!]¹⁴³

Det är starka känslor och åsikter som kommer till uttryck. Det blir även uppenbart att det är svårt att särskilja Statens konstråd från konstverket, vilket inte är det mest relevanta i detta. Dock framgår det att mycket av kritiken handlar om fördelning av skattemedel, vilket inte styrs av Statens konstråd utan det är baserat på enprocentregeln. Petersson har således en poäng med sin kritik av att konstverket uppfattas som elitistiskt då det är svårtillgängligt. Framför allt då det inte går att specificera vad den anställda kommer ägna sig åt då det är en del av verket, personen skall själv utforma arbetet och därigenom konstverket.

Diskussionerna om de två verken har pågått på flertalet av samhällets arenor. Kritiken bottnar främst i föreställningen om vad god konst är och bör vara, samt rör frågor om finansiering och därigenom politik. Oavsett verkens olika karaktär blir de båda föremål för en likartad kritik, även om *Evig anställning* väcker en starkare upprördhet. Ljus- och vattenspelet kritiseras för att vara ett påkostat fiasko till skillnad från *Evig anställning* som orsakar diskussion på en helt annan nivå.

¹⁴³ E-post från anonym 3 till registrator@statenskonstråd.se, 26 oktober 2017, Inkomna e-post med synpunkter på *Evig anställning*, Statens konstråd, Stockholm.

SLUTDISKUSSION

Det som broderats ut genom den historiska bakgrunden och undersökningen skall här sammanflätas och diskuteras. Därigenom behandlas även uppsatsens övergripande frågeställning: Hur går det att förstå de processer som föregår verken? Det teoretiska perspektivet som framställningen anlagt synliggör hur det kapitalistiska samhällssystemet och marknadens logik har påverkat utvecklingsstrategier som i sin tur har haft inverkan på utformandet av det offentliga rummet. Detta konstaterandet blir tydligt även med min framställning, framför allt genom de fyra historiska delarna stadsplanering, kulturpolitik, offentlig konst och göteborgsandan.

Det historiska avsnittet synliggör hur betydelsen av identitetsskapande inom stadsplaneringen och kulturpolitiken förändrats: från att under 1700-talet och 1800-talet tjäna nationsformerande syften, till att under början av 1900-talet fram till 1970-talet präglas av folkhemmet och välfärdsstaten. Från slutet av 1980-talet fram till i dag är det staden som står i centrum och kulturpolitiken syftar till att ”sätta den på kartan”. Undersökningen visar att identitet i materialet skrivs fram som något starkt kopplat till byggandet och främjandet av stadens varumärke för att stå sig i konkurrensen mot andra städer. Framför allt blir det tydligt i Göteborgs stads kulturprogram att kulturen skall stärka stadens varumärke genom att utgöra dess identitet. Det handlar således om en instrumentell syn på kultur och konst som skall användas för att ge staden en originell karaktär. Detta är förbundet med stadsplaneringens övergripande utveckling där det har skett en förskjutning från att handla om allmänhetens bästa till att snarare handla om vad som är strategiskt bäst för stadens [ekonomiska] progression: tillväxtstrategi framför välfärdsstrategi, vilket är essensen av entreprenörsurbaniseringen. Det har således medfört att det offentliga rummet blivit en spelplan för politiker och andra intressenter för att göra staden attraktiv – kultur blir till en bricka i en strategi för utveckling.

Ytterligare ett uttryck för instrumentalisering som synliggörs i processen av ljus- och vattenspelet med visionsdokumenten är att syftet med projektet var att forma en unik plats och skapa en egen identitet för att stärka Kungssportsavenyns varumärke. Det fanns storslagna planer att leda om trafiken med avsikt att göra överdelen av gatan trafikfri – vatten skulle bli ett påtagligt inslag över hela den bilfria ytan. I stället fick vi det ljus- och vattenspel som

står där i dag. Ett verk som saknar projektplan och framstår som en nödlösning när alla planer gick i stöpet. Den tillväxtstrategi som var ambitionen visar snarare på en diskrepans mellan vision och verklighet där stadsplaneringens planer slutar i en komprimerad verklighet. Samtidigt väcker denna vision frågor om vad samsyn skall tillföra. I materialet gällande både ljus- och vattenspelet och *Evig anställning* betonas att konsensus är av särskild vikt för att uppnå ett bra resultat. Det framgår av visionsarbetet att det väsentliga är platsens attraktionskraft. Dock framstår det som att själva gestaltningen glöms bort, i stället betonas grandiosa planer och de intressen som ligger i att skapa en attraktiv plats men som saknar realistisk förankring. Vilket synliggör en paradox med samsyn i detta fall där vikten läggs på effekten som skall uppnås i stället för själva uppdraget. Stadsplaneringens fokus blir här idén om staden framför det fysiska utformandet av staden. Det är således den visuella uppfattningen som blir bärande för stadsutvecklingen med detta exempel, främst vad det gäller kulturens och konstens potential i stadsbilden. Det handlar snarare om en visuell representation av idén om staden än den reella funktionen och utformandet av den offentliga gestaltningen.

En orsak till att entreprenörurbanismen har fått ett utbredd fäste i Göteborg blir framträdande i det historiska avsnittet om göteborgsandan. Det är en konsekvens av den tradition som finns i staden vilken sträcker sig minst 250 år tillbaka i tiden och karaktäriseras av en konsensuskultur och samarbeten mellan offentliga och privata aktörer. Det medförde att entreprenörurbanismen inte framstod som något främmande utan snarare som en vidareutveckling av en redan befintlig struktur och tankesätt. I materialet blir framför allt en av dess konsekvenser tydliga med ljus- och vattenspelet då offentlighetsprincipen inte tillämpas. Möjligtvis finns det minnesanteckningarna men de är inte offentliga handlingar som går att begära ut. Det medför att varken jag eller någon annan intresserad kan undersöka hur den beslutsfattande processen sett ut, vidare bidrog det till att det saknades en tydlig idé att kommunicera till allmänheten och media. Men det kan inte nog understrykas hur oroväckande det är att allmänheten varken kan få insyn eller undersöka hur skattepengarna har använts. Vidare leder det även till en nedmontering av principen med armlängds avstånd då det till exempel inte finns tillgång till hur valet av utförare har gått till. Det medför att politiker kan styra kulturen eller konsten utan att det blir synligt för allmänheten.

Sett till det historiska sammanhang som tecknas i delen om den offentliga konsten i Sverige kan förändringen inom konsten härledas till och jämföras med slutet av 1700-talet och början av 1800-talet då monarkin ägde makten över det offentliga rummet och dess gestaltning. På ett liknande sätt utgör slutet av 1900-talet och början av 2000-talet snarare kapitalismens manifesterande: i stället för maktexponering utgör det en resurs, om det tidigare var regenter som skulle ge uttryck för nationen är det i dag ett medel för den kapitalistiska samhällsordningen. Staden behöver göra sig attraktiv och använder sig således av konst och kultur för att marknadsföra sig. Detta blir framför allt tydligt i Göteborgs stads kulturprogram att konsten skall vara en strategisk investering, till skillnad från i materialet från Statens konstråd där konstens autonomi betonas.

En anledning till att den instrumentella synen inte är lika tydlig i materialet från Statens konstråd är att deras uppdrag inte är av en visionskaraktär utan fyller snarare en folkbildande roll gällande konst i det offentliga rummet. Konstens autonomi framhålls där framför ekonomiska intressen. Dock förs ett instrumentellt resonemang i konstprogrammet ”Kronotopia” som föregår *Evig anställning* gällande föreställningar om hur konsten är identitetsskapande för staden. Konsten berättigas därav på ett likartat sätt genom den visuella upplevelsen den bidrar med i stadsrummet och därigenom får den sin legitimitet. Dock blir det intressant då konstverket motiveras av juryn genom sin underbyggnad av Pikettys förklaringsmodell i relation till dess placering i kommersialismens centrum och framstår där som ett ifrågasättande och tankeväckande element. Vilket möjligtvis inte är den motivering någon som vill betona stadens varumärke hade valt att lyfta fram. Samtidigt medför ett samtidskonstverk som *Evig anställning* en prestige för staden, som även om det inte artikuleras i materialet kan det ändå hävdas ha betydelse för valet av verket. Det finns på så vis en spänning med *Evig anställning* och hur det motiveras som både tangerar en instrumentell syn men samtidigt en autonomi.

Utifrån reaktionerna som undersöktes blir det tydligt att det är starka känslor som uttrycks. Möjligtvis beror de starka reaktionerna på att det i båda fallen saknas en tydlig samsyn att kommunicera till allmänheten om vad verken faktiskt är. Samtidigt är det viktigt att det kommer reaktioner från allmänhet och media gällande gestaltningar i den offentliga miljön. Det visar på engagemang dock blir det som kritiserar i vissa av fallen felriktat, estetisk smak går alltid att ifrågasätta. Ytterligare en anledning till reaktionerna kan vara betydelsen av

platserna där verken är placerade, ljus- och vattenspelet på Kungsportsavenyn med Götaplatsen, en kulturenshögborg där flera av stadens kulturinstitutioner är lokaliserade och även stadens mest kända landmärke *Poseidon*. Det är således en prestigefull kulturplats i staden vilken kan anses solkats ned av ett ljus- och vattenspel gjord av ett konsultbolag där olika faktorer som bristande insyn och otydligt ansvar gett ett oönskat resultat av de som beställt verket. I likhet med *Evig anställning* som är placerad på Korsvägen vilket är stadens evenemangscentrum och därtill är verket en följd av Västlänken. Västlänken var ett redan djupt infekterat projekt som kantas av motstånd med kritik av allsköns slag och så på detta ett idébaserat samtidskonstverk, inte en klassisk muralmålning, som dessutom kritiserar platsen det uppförs på. Det existerar således en konflikt med de båda platserna som blir relevant och kan ha bidragit till kritiken. Samtidigt synliggörs en skillnad i kritiken av de båda verken där ljus- och vattenspelet får kritik för att vara misslyckat och dyrt i jämförelse med *Evig anställning* som väcker indignation på en annan nivå. Kritiken av *Evig anställning* knyter an till konstverkets konceptuella karaktär, att det skapar debatt och väcker frågor i offentligheten, vilket också får en extra kritisk udd av det sammanhang som verket framträder i, den kommersiella platsen som Korsvägen utgör. *Evig anställning* står därigenom i kritisk dialog med sin plats till skillnad från ljus- och vattenspelet.

Verkens differens i förhållande till deras placering gör sig även gällande med min hypotes om att ljus- och vattenspelet och *Evig anställning* representerar två skilda spår av offentlig gestaltning. Undersökningen visar att verken, sina skillnader till trots, inte bör förstås som två olika spår då båda verken motiveras genom entreprenörsurbanismens instrumentella syn. De visar således tecken på det postdemokratiska tillståndet, dock finns en betydelsefull skillnad mellan dem, vilken utgörs av autonomi. Det blir tydligt i materialet från Statens konstråd med deras betoning på konstens autonomi och med valet av *Evig anställning* att det genererar ett verk som ingår i en kritisk dialog med sin samhällliga kontext, till skillnad från ljus- och vattenspelet som är ett rent utsmyckande av det offentliga rummet. I ett postdemokratiskt tillstånd där det offentliga rummet är ett medel för stadens attraktionskraft finns det en spänning i konstverket *Evig anställning* som möjliggör ett motstånd. En potential som inte nödvändigtvis styrs av konstverkets syfte utan som sker i mötet med betraktaren och snarare avgörs av kontexten oberoende av konstnärens avsikt eller uppsåt utan som är konstens alldeles egna potential. Kritiken mot verken visar hur de fungerar på olika sätt

därav kan de inte förstås som två spår. Utan verken utnyttjar i stället konstens potential olika: olika funktioner i det offentliga rummet och i det offentliga samtalet.

Med undersökningen blir det således tydligt att processerna gällande båda verken motiveras genom föreställningar om vad de skall tillföra i stadsbilden för att göra staden attraktiv, ljus- och vattenspelet mer än *Evig anställning*. Därigenom förenas stadsplanering, kulturpolitik och offentlig konst, de utgör en möjlighet att profitera på det offentliga rummet. Det är denna utveckling som Werner hävdar att det postdemokratiska tillståndet har inneburit: en instrumentell syn på stadsplaneringen, kulturen och konsten, inte enbart vad det gäller att sälja in staden och stärka dess identitet utan även en nedmontering av demokratins roll vilket göteborgsandan är en del av. *Evig anställning* synliggör samtidigt en komplexitet att konstens potential inte till fullo låter sig instrumentaliseras. Vidare visar undersökningen hur godtycklig användandet av enprocentregeln är och att det hade behövts en tydlig riktlinje för hur den skall tillämpas, vilket även kunde vara ett sätt att undvika en instrumentell syn på konsten så att den inte blir ett reklaminstrument utan i stället värna om dess autonomi och i förlängningen vår demokrati.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Arkiv

Statens konstråd. Stockholm

Arkiv för *Evig anställning* och Kronotopia

E-post från anonym 1 till registrator@statenskonstråd.se

E-post från anonym 2 till registrator@statenskonstråd.se

E-post från anonym 3 till registrator@statenskonstråd.se

”Konsttävling Kronotopia 2: Jurymöte 4 – bedömning”. Inobi, 5 oktober 2017.

Trafikkontoret. ”Projektuppföljning för projektet ’Nedre delen av Götaplatsen’”.

Göteborgs stad, 28 november 2017. Åtkomst genom personligt e-post från Trafikkontoret.

Trafikverket. ”Projektplan: för Trafikverkets och Statens konstråds samverkan avseende de konstnärliga gestaltningarna i västlänken och Olskroken planskildhet”, 17 februari 2016.

Åtkomst genom personligt e-post från Trafikverket.

Tryckt- och internetmaterial

Anesten, Oskar, och Joachim Sundell. ”Sölvesborg kommun stoppar inköp av ’utmanande samtidskonst’”. *SVT Nyheter*, 9 september 2019. <https://www.svt.se/kultur/solvesborgs-styrande-rostar-om-kontroversiellt-forslag-pa-kulturomradet>.

Askergrén, Åsa, Kristina Hulterström, och Ida Brogren. *Program för utveckling av Heden och Avenyn*. Göteborg: Göteborgs stad Stadsbyggnadskontoret, 2009.

Edstam, Fanny. ”Omfattande kritik mot bygget på Götaplatsen”. *Göteborgs-Posten*, 5 maj 2016. Åtkomstdatum 19 september 2019. <https://www.gp.se/kultur/kultur/omfattande-kritik-mot-bygget-pa-gotaplatsen-1.485948>.

Göteborgs stad, ”Kronotopia: Övergripande konstprogram för Västlänken och Olskroken planskildhet”, 5 februari 2016. Åtkomstdatum 21 maj 2018.

<http://www.goteborgkonst.com/wp-content/uploads/2015/02/Konstprogram-Vastlanken-2016-02-05.pdf>.

Göteborgs stad. ”Götaplatsen – stadens finrum”. Åtkomstdatum 17 april 2018.

<http://goteborg.se/wps/portal?uri=gbglnk%3a20164181526238>.

Göteborgs stad, Kretslopp och vatten. ”Dnr 0002_18 Mediabevakning februari 2018”. 2018-03-09. Åtkomstdatum 10 oktober 2018.

[http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/68EB6EA9D2D05833C12582500046415E/\\$File/12.%20Dnr%200002_18%20Mediabevakning%20till%20namnden%20feb%202018.pdf?OpenElement](http://www4.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/68EB6EA9D2D05833C12582500046415E/$File/12.%20Dnr%200002_18%20Mediabevakning%20till%20namnden%20feb%202018.pdf?OpenElement).

Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret. ”Gestaltningssystem – remissversion”. Åtkomst- datum 5 april 2018.

[http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Centrala%20G%C3%B6teborg%20-%20Stadsmilj%C3%B6pprustning%20Kungsportsavenyen-Gestaltningssystem-Remissversion%20av%20Gestaltningssystemet/\\$File/Gestaltningssystem.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Centrala%20G%C3%B6teborg%20-%20Stadsmilj%C3%B6pprustning%20Kungsportsavenyen-Gestaltningssystem-Remissversion%20av%20Gestaltningssystemet/$File/Gestaltningssystem.pdf?OpenElement).

Göteborgs Stad, Trafikkontoret. ”TN § 190/16 Tjänsteutlåtande Yrkande från (MP), (S), (V) angående Den nya fontänen på Avenyn”, 15 juni 2016. Åtkomstdatum 20 november 2019.

[http://www5.goteborg.se/prod/intraservice/namndhandlingar/samrumportal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/ce950cc082c3f996c1257fd50043b391/\\$FILE/%C2%A7%20190.1%20Tjansteutlatande%20Yrkande%20fran%20MP%20S%20V%20angaende%20Den%20nya%20fontanen%20pa%20Avenyn.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/intraservice/namndhandlingar/samrumportal.nsf/93ec9160f537fa30c12572aa004b6c1a/ce950cc082c3f996c1257fd50043b391/$FILE/%C2%A7%20190.1%20Tjansteutlatande%20Yrkande%20fran%20MP%20S%20V%20angaende%20Den%20nya%20fontanen%20pa%20Avenyn.pdf)

Hagström, Anders. ”Filmvisning och samtal ställs in efter kritiken”. *Göteborgs-Posten*, 1 mars 2018. Åtkomstdatum 23 december 2019. <http://www.gp.se/1.5242923>.

Hagström, Johanna, och Cecilia Vaccari. ”Här är det utskällda vattenspelet på Götaplatsen”. *Göteborgs-Posten*, 29 april 2016. Åtkomstdatum 19 september 2019. <https://www.gp.se/kultur/kultur/h%C3%A4r-%C3%A4r-det-utsk%C3%A4llda-vattenspelet-p%C3%A5-g%C3%B6taplatsen-1.275074>.

Henriksson, Karin. ”Resecentrum får en egen evigt anställd”. *Kungälvsposten*, 1 april 2018. Åtkomstdatum 17 september 2018. <https://kungalvsposten.se/nyheter/resecentrum-far-en-egen-evigt-anstalld/>.

Hjärne, Peter. ”Hjärne: Grönköpingskt i Göteborg!” *Göteborgs-Posten*, 4 februari 2018. Åtkomstdatum 9 oktober 2018. <http://www.gp.se/1.5130626>.

Isitt, Mark. ”En skiss på något som liknade en servett – så såg tredje förslaget ut.” *Göteborgs-Posten*, 22 april 2016. Åtkomstdatum 19 september 2019. <https://www.gp.se/kultur/kultur/en-skiss-p%C3%A5-n%C3%A5got-som-liknade-en-servett-s%C3%A5-s%C3%A5g-tredje-f%C3%B6rslaget-ut-1.197915>.

Jansson, Karin. ”Ytterligare två miljoner på vattenspelet”. *Göteborgs-Posten*, 6 juli 2016. Åtkomstdatum 19 september 2019. <https://www.gp.se/nyheter/ytterligare-tv%C3%A5-miljoner-p%C3%A5-vattenspelet-1.3460471>.

Kulturnämnden. ”Göteborgs stads kulturprogram, version 2.0”. Göteborgs stad, 18 april 2018. Åtkomstdatum 24 april 2018. <http://goteborg.se/wps/wcm/connect/1f921df3-ae42-473f-956f-7db030e6fa08/G%C3%B6teborgs+Stads+Kulturprogram.pdf?MOD=AJPERES>.

Lindholm, Emelie. ”Götaplatsens vattenspel blev biltvätt”. *Göteborgs-Posten*, 23 maj 2016. Åtkomstdatum 29 oktober 2018. <https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/g%C3%B6taplatsens-vattenspel-blev-biltv%C3%A4tt-1.1684084>.

Lundgren, Åke. "De vann konstkampen om Haga och Korsvägen". *Västsvenska paketet* (blog). Åtkomstdatum 20 november 2019. <https://www.vastsvenskapaketet.se/nyhet/de-vann-konstkampen-om-haga-och-korsvagen/>.

Malm, Magdalena. "Med Omsorg Om Arbetstagarens Förhållanden". *Kunstkritikk*, 1 december 2017. Åtkomstdatum 9 oktober 2018. http://www.kunstkritikk.se/kommentar/med-omsorg-om-arbetstagarens-forhallanden/?do_not_cache=1.

Malm, Magdalena. "Statens Konstråd Försvaret Goldin + Senneby". *Kunstkritikk*, 22 november 2017. Åtkomstdatum 9 oktober 2018. http://www.kunstkritikk.se/kommentar/statens-konstrad-forsvarar-goldin-senneby/?do_not_cache=1.

Myndigheten för kulturanalys. "Kultur i demokratins tjänst: En utvärdering av satsningen Äga rum", rapport 2019:2. Göteborg, 2019. Åtkomstdatum 3 februari 2020. <https://kulturanalys.se/wp-content/uploads/2019/06/aga-rum-utvardering.pdf>.

Norrman, Ingrid. "Så kunde miljonerna som rann bort på Götaplatsen använts i stället". *Göteborgs-Posten*, 29 juli 2016. Åtkomstdatum 9 september 2019. <https://www.gp.se/kultur/s%C3%A5-kunde-miljonerna-som-rann-bort-p%C3%A5-g%C3%B6taplatsen-anv%C3%A4nts-i-st%C3%A4llet-1.3517708>.

Orrje, Henrik, och Anna Lindholm. *Konsten att gestalta offentliga miljöer: samverkan i tanke och handling*. Stockholm: Statens konstråd, 2013.

Petersson, Frans Josef. "Arbetsgivarkonst Är Inte Ett Steg Framåt". *Kunstkritikk*, 6 december 2017. Åtkomstdatum 9 oktober 2018. http://www.kunstkritikk.se/kommentar/arbetsgivarkonst-ar-inte-ett-steg-framat/?do_not_cache=1.

Petersson, Frans Josef. "Ska vi Ha Arbetsgivarkonst Nu?" *Kunstkritikk*, 22 november 2017. Åtkomstdatum 9 oktober 2018. http://www.kunstkritikk.se/kommentar/ska-vi-ha-arbetsgivarkonst-nu/?do_not_cache=1.

Petersson, Frans Josef. "Statens Konstråd sviker sitt sociala och demokratiska arv". *Kunstkritikk*, 17 november 2017. Åtkomstdatum 9 oktober 2018. http://www.kunstkritikk.se/kommentar/statens-konstrad-sviker-sitt-sociala-och-demokratiska-arv/?do_not_cache=1.

Regeringen, Kulturdepartementet, och Ekonomistyrningsverket. "Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens konstråd", 2018. Åtkomstdatum 28 april 2018. <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=19040>.

Statens konstråd. "Evig anställning". Åtkomstdatum 11 november 2019. <https://statenskonstrad.se/konst/vastlanken-kronotopia/eternal-employment/>.
Statens konstråd. "Om Statens konstråd". Åtkomstdatum 17 april 2018. <https://statenskonstrad.se/om-oss/om-statens-konstrad/>.

Statens konstråd. ”Statens konstråds årsredovisning 2017”. Åtkomstdatum 29 april 2018. <https://statenskonstrad.se/app/uploads/2018/02/Arsredovisning-2017-4.pdf>.

Statens konstråd, Trafikverket. ”Inbjudan till tävling – Kronotopia: Haga och Korsvägen, Tävling 2”, 2017. Åtkomstdatum 23 maj 2018. http://wp.konstnarsalliansen.se/wp-content/uploads/2017/02/inbjudan_till_tavling_kronotopia_haga_korsvagen-1.pdf.

Trafikverket. ”Hela Västlänken ingår i budgeten”. Trafikverket. Åtkomstdatum 20 november 2019. <https://www.trafikverket.se/nara-dig/Vastra-gotaland/vi-bygger-och-forbatttrar/Vastlanken---smidigare-pendling-och-effektivare-trafik/Insandarsvar-Vastlanken/2014/2014-08/Hela-Vastlanken-ingar-i-budgeten/>.

Litteratur

Ahlberger, Christer. *Den svenska staden: vinnare & förlorare*. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl, 2001.

Amnå, Erik, Barbara Czarniawska, Lena Marcusson, Örebro universitet, utbildning och samhällsvetenskap Akademin för humaniora, och GRI. *Tillitens gränser granskningskommissionens slutbetänkande*. Göteborg: Göteborgs stad, 2013.

Andersson, Monica. *Politik och stadsbyggande: modernismen och byggnadslagstiftningen*. Stockholm studies in politics, 131. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2009.

Arnstberg, Karl-Olov, och Inger Bergström. *Bostaden i staden: Europa planerar för stadsboende och stadsliv*. Stockholm: Formas, 2010.

Asplund, Gunnar. ”Planmässigheten i stadsbyggandet i Göteborg och Stockholm”. *Teknisk tidskrift. Arkitektur: organ för Svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst*, nr 8 (1918): s. 109–110.

Brusman, Mats. *Den verkliga staden? Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*. 1. uppl. Linköping: Tema kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, 2008.

Carlsson, Bengt Mattias, och Johan Linton. ”Göteborg – visioner”. *Arche*, nr 46–47 (2014): s. 174–183.

Doherty, Claire, och Per Gunnar Eeg-Tverbakk. *Out of time, out of place: public art (now)*. London: Art/Books, 2015.

Ellenius, Allan. *Den offentliga konsten och ideologierna: studier över verk från 1800- och 1900-talen*. Acta Academiae Regiae scientiarum Upsaliensis. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1971.

Eriksson, Yvonne, och Bia Mankell. ”1950–2000”. I *Konst och visuell kultur i Sverige 1810–2000*, redigerad av Lena Johannesson. Stockholm: Signum, 2007.

- Falkemark, Gunnar. "Göteborgsandan". I *Göteborg utforskat: studier av en stad i förändring*, redigerad av Helena Holgersson, Catharina Thörn, Håkan Thörn, och Mattias Wahlström. Göteborg: Glänta Produktion, 2010.
- Franzén, Mats, Nils Hertting, och Catharina Thörn. *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos, 2016.
- Franzén, Mats, och Eva Sandstedt. *Välfärdsstat och byggande: om efterkrigstidens nya stadsmönster i Sverige*. [Ny utg.]. Lund: Arkiv, 1993.
- Frenander, Anders. *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: diskussionen om svensk kulturpolitik fram till 2010*. 2., rev. Uppl. Möklinta: Gidlund, 2014.
- Gabrielsson, Catharina. *Att göra skillnad: det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Stockholm: Arkitekturskolan, Kungliga Tekniska högskolan, 2006.
- Gottfridsson, Hans Olof. "Visioner om god stadsplanering i historisk belysning". I *Samhällsplaneringens teori och praktik*, redigerad av Gunnel Forsberg, Första upplagan. Stockholm: Liber, 2019.
- Hall, Peter. *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Updated ed. Oxford, UK; Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers, 1996.
- Harvey, David. *Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändringar i den globala kapitalismen*. Redigerad av Anders Lund Hansen och Magnus Wennerhag. Stockholm: Atlas, 2011.
- Harvey, David. "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism". *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 71, nr 1 (1989): 3–17. <https://doi.org/10.1080/04353684.1989.11879583>.
- Harvey, David. *Social Justice and the City*. Oxford: Basil Blackwell, 1988.
- Harvey, David. "The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis". *International Journal of Urban and Regional Research* 2, nr 1–3 (1978): 101–31. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1978.tb00738.x>.
- Hedström, Per. *Skönhet och skötsamhet: konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor 1870–1940*. Stockholm: Stockholms universitet, 2004.
- Hermerén, Karin. *Offentlig konst: ett kulturarv: tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten konst*. Stockholm: Statens konstråd, 2014.
- Karlsson, David. *En kulturutredning: pengar, konst och politik*. Göteborg: Glänta produktion, 2010.

Klockar Linder, My. *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2014.

Konstnärskommittén. *Ingen regel utan undantag: en procentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö*. Stockholm: Konstnärskommittén, 2013.

Lind, Olle. *Landala egnahem*. Riksintressen för kulturmiljövården 3. Göteborg: Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1992.

Lindberg, Bo, och Ingemar Nilsson. *Göteborgs universitets historia. 1, På högskolans tid*. Göteborg: Rektorsämbetet, Univ., 1996.

Lund Hansen, Anders. "David Harveys återpolitiserings av staden". I *Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändringar i den globala kapitalismen*, av David Harvey, redigerad av Magnus Wennerhag. Stockholm: Atlas, 2011.

Malm, Magdalena. *Curating context: beyond the gallery and into other fields*. Stockholm: Art and Theory Publishing, 2017.

Montgomery, Henry, och Mailis Stensman. "Statens konstråd". I *"Konsten är på väg att bli alla...": Statens konstråd 1937–1987*. Stockholm: Statens konstråd, 1987.

Nilsson, Sven. *Kulturens nya vägar: kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Malmö: Polyvalent, 2003.

Nyström, Anna, och Anders Olofsson. *I det gemensamma: konst, samhälle, komplexitet*. Stockholm: Art and Theory Publishing, 2017.

Ramberg, Klas. "Planerat kontra levtt stadsliv". I *Samhällsplaneringens teori och praktik*, redigerad av Gunnel Forsberg, Första upplagan. Stockholm: Liber, 2019.

Rodell, Magnus. *Att gjuta en nation: statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*. Diss. Uppsala: Univ., 2002.

Rådberg, Johan. *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975*. Rapport / Byggnadsnämnden, 1988:11. Diss Stockholm: Teknisk, 1988.
<http://hdl.handle.net/2077/46653>.

Sandström, Sven. "Inledning". I *Konstverkens liv i offentlig miljö*, av Mailis Stensman, Beate Sydhoff, och Sven Sandström, 13–19. Stockholm: Sveriges allmänna konstförening, 1982.

Sjöholm Skrubbe, Jessica. *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940–1975*. Göteborg: Makadam, 2007.

Stensman, Mailis. "Konsten är på väg att bli alla..." I *"Konsten är på väg att bli alla...": Statens konstråd 1937–1987*, redigerad av Mailis Stensman, Vol. årsbok 1987. Stockholm: Statens konstråd, 1987.

Tesfahuney, Mekonnen, och Richard Ek. "Inledning: Quo vadis polis?" I *Den postpolitiska staden*, redigerad av Mekonnen Tesfahuney och Richard Ek, 1. uppl. Everöd: Recito, 2016.

Utredning angående konstnärlig utsmyckning av stadens byggnader och platser. Stadskollegiets utlåtanden och memorial 1962. Stockholm, 1963.

Werner, Jeff. *Postdemokratisk kultur*. Möklinta: Gidlunds förlag, 2018.

Zennström, Maria. "Vad har hänt med principen om armlängds avstånd?", *Ord & Bild*, nr 5 (2019): 71–75.

Åberg, Martin. *En fråga om klass? Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850–1914*. DissGöteborg: Univ, 1991.